

BAJAI HONPOLGÁR

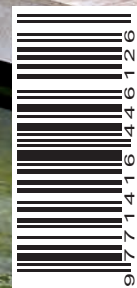
Baja és környéke honismereti és kulturális folyóirata

2022. szeptember • XXXIII. évfolyam 9. (382.) szám

Ára: 330 Ft

Fotó: Tábori Zoltán

- **80 éve történt: Horthy István tragikus repülőgép-balesete**
- **Élsportoló és kiváló sporttudós volt – megemlékezés dr. Petrekanits Mátéről**
- **Nem imázsfilm, hanem dokumentarista történetmesélés! – interjú Pálinkás Norberttel, a Hosszú Katinka-film rendezőjével**
- **Azok az ötvenes évek... – Egy nehéz időszak a kortárs szemtanú emlékezetében**
- **Ajánlók az új évadra: Honpolgár-estek, a helyi színtársulatok évadtervei**

Tartalom

- Horthy István kormányzóhelyettes halála 1942. augusztus 20-án (*Bene Krisztián tanulmánya*).....3
- A kormányzóhelyettes halálára emlékezve (*Sarlós István forrásközlése*).....6
- Tölgyek a városban (*Masa György sorozatának 2. része*).....7
- Csak egy x (*Balázs Ildikó jegyzete*).....8
- Dr. Petrekanits Máté (1949–2022) emlékére (*Mayer János összeállítása*).....9
- „Egy történetet akartunk elbeszélni modern dokumentarista eszközökkel...” (*Mayer János interjúja Pálkás Norberttel*).....11
- Azok az ötvenes évek (*Gergely Józsefné hagyatékából 6. Közéleti: Marosvásárhelyinél Gergely Anna*).....15
- Apáról fiúra (*Csorba Melinda Lilla tanulmánya. 2.rész*).....16
- A Szerb Vajdaság és Temesi Bánság 1859–60. évi összeírásáról (*Nebojszki László írása*).....20
- Honpolgár-estek: nekifutunk ötödször is! (*Mayer János ajánlója*).....23
- A Bajai Fiatalok Színháza és a Rábl Színpad és Zenei Közösség évadterve.....24

BAJAI HONPOLGÁR

Baja és környéke honismereti és kulturális folyóirata
Megjelenik minden hónap első napján
ISSN 1416-4469

Főszerkesztő: Dr. Mayer János
Főmunkatárs: Dr. Nebojszki László
Olvasószerkesztő: Sándor Boglárka

A szerkesztőbizottság tagjai:
Jász Anikó, dr. Laki Ferenc, Lex Orsolya,
Sarlós István, Sipos Loránd, Szünder Dezső,
Zalavári László

Lapalapító:
Újvárosi Általános Művelődési Központ

Kiadó:
Bajai Honpolgár Alapítvány
Az alapítvány számlavezető bankja:
OTP Bank Nyrt. Bajai Fiókja
Szám száma: 11732033 20030119
Postacím: 6500 Baja, Telcs Ede u. 12.
E-mail: bajaihonpolgar@gmail.com

ELŐFIZETÉS: 06-79/322-600

Nyomdai munkák:
Arculat Nyomda Kft.
Felelős vezető: Csuvár Zoltán
Baja, Attila u. 15. Tel.: 79/428-944

Honlapunk: www.bajaihonpolgar.hu

A szerkesztőség a beküldött kéziratok rövidítésének és stílusitkai javításának jogát fenntartja!

Vészmadarak kora

Mayer János

■ Lassan itt van az ősz újra, és költözőmadaraink elkezdenek gyülekezni, hogy a következő hónapokat melegebb éghajlaton töltsék. Bár a klímaváltozás folytán egyre enyhébb hazai telek idején valószínűleg már itt sem pusztulnának el, talán igazuk van, ha egy időre elhagyják Magyarországot. Nem árt néha kívülről szemlélni ezt a magyar rögválóságot, és aztán – amikor látjuk, hogy máshol is meg kell dolgozni a betevő falatért – talán jobb érzéssel lehet hazatérni.

A vészmadarak viszont soha nem akarnak elhúzni innen, télen-nyáron halljuk káromkodásukat, sivalkodásukat vagy épp gyilkos sikolyukat; a hangerő időnként változik, a tónus évtizedek óta ugyanaz. Ha épp nincs baj, akkor keresnek maguknak (meg nekünk); ha meg tényleg akad némi ok a zokogásra és morgolódásra, akkor gondoskodnak róla, hogy mindez *halálhörgésnek és siralomnak* hallassék. Hogy emögött őszinte aggodalom vagy rideg számítás van, nehéz eldönteni, ám ha kórusuk hangjába még némi harsány *cinizmus* is vegyül, garantált, hogy hallgatván őket, mindenképpen rosszul érezzük magunkat.

Nem élünk éppen nyugodt időket. *Háború van most a nagy világban*, pedig épp csak felocsúdtunk a Földet egy időre megbénító ragály sokkjából. Mindkét esemény rámutat, milyen sérülékeny jóléti világunk, amelynek javai szinte egy gombnyomással elérhetőek voltak, és ilyenkor hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy mindez magától értetődik, úgy mond *jár nekünk*. Úgy sújt minket egy háború, hogy részt sem veszünk benne: nem bombázzák városainkat, nem mérgezik vízvezetékeinket, településeink nincsenek blokádnál, állataink nem örülnek meg az állandó ágyúzástól, és megszállt hadseregek sem élősködnek rajtunk. (Egyelőre) van áram, jön víz a csapból, a világhálóról sem kellett lemondanunk, élnek a telefonvonalak, és (talán) lesz mivel fűtenünk. Mindenesetre figyelmeztetést kaptunk abból, hogy mindez szappanbuborékként ki is pukkanhat, ha nem vigyázunk. Egyáltalán nem vagyok biztos abban, hogy a ma embere ugyanúgy túl tudna élni egy valódi háborús helyzetben, mint – nagy veszteségekkel – nagyanyáink nemzedékének sikerült.

Egy ilyen krízis is áldozatokat követel tőlünk, és természetesen be lehet állni a vészmadarak kórusába, és siránkozni azon, hogy *meg fogunk fagyni, éhezni fogunk, beledöglünk a rezsiárakba* stb., és rázhatjuk az öklünket felelősöket és bűnbakokat keresve, de vajon ettől jobb lesz nekünk? A józan öngondoskodás és

az észszerű takarékoság boldogabb időkben sem volt szégyen, és most lehet alkalom arra, hogy a szolidaritás eszméje ne csak szavakban érvényesüljön. Lehet, hogy egy ideig le kell mondanunk bizonyos dolgokról, de ha ez az ára annak, hogy ne kelljen tömegsírokat ásni, tömeges fertőzések elől menekülni, lebombázott házak romjai alatt túlélők után kutatni, saját hazánkban otthontalanná válni, akkor talán ez is el lehet viselni.

Bár személyes életünkben nem feltétlenül érezzük ezt, szerencsés generáció a miénk. Európa idestova 80 éve nem látott nagy háborút (bár az előzele olykor megcsapott bennünket). Ez korábban példátlanul hosszú időt adott a jóléti állam kiépülésére (főleg nyugaton), de ez a nyugalmi helyzet az elkényelmesedésre, bizonyos önvédelmi reflexek kikapcsolására vagy eltompítására is alkalmat adott. A mai nyugati ember hajlamos magát és világát sérthetetlennek tekinteni, hiszen utoljára nagy- vagy dédszüleinek kellett *valóban* megküzdenie a túlélésért és a megélhetésért. Alighanem ezért is tud az ún. „nyugati világ” elveszni értelmetlen kulturális-ideológiai-jogi természetű vitákban, és képtelen a valódi veszélyeket felismerni és válságokat megoldani.

Ezen túl az is látszik, hogy az európai és amerikai politikában a középszer átvette az uralmat az államférfiaktól. Ma nem az a nyerő, aki a legjobban, higgadtan érvel az igaza mellett, hanem aki a lehangosabban, határozottan *üvölti* a legegyszerűbb jelszavakat, amelyek lényegét talán maga sem érti. (A félművelt, felingerelt tömegnek épp ez kell: ha a tudós ember „kibeszél” a kórusból, könnyen elveszti a szócsövét.) Az „elit” szó rég elvesztette a jelentését, hiszen ha azok a „legkiválóbbak”, akik ma a csúcson vannak, akkor milyen lehet a „köznép” (plebs)? A vészmadár-kórus pedig minden kijelentésnek, jó hírek is megtalálja a fonákját, kiforgatja jelentését, megbélyegez, és ezzel minden vita értelmetlenné válik, a visszafogott, értelmes beszéd pedig visszhangtalan marad.

Mondjuk, vészmadárnak lenni elég könnyű; a világ mai állapota nem is ad sok okot a felhőtlen optimizmusra. De ebből még nem következik, hogy – szűkebb és tágabb – világunkban mindent kizárólag sötétnek lássunk, és átadjuk magunkat a minden értéket elvető nihilizmusnak és a se istent, se embert nem tisztelő, önsorsrontó cinizmusnak. Mert ezekbe is bele lehet pusztulni, nemcsak a háborúba és a nélkülözésbe. ■

Horthy István kormányzóhelyettes halála 1942. augusztus 20-án

Bene Krisztián

■ *Horthy István* 1904. december 9-én született Pulában, vitéz nagybányai *Horthy Miklós* és *Purgly Magdolna* harmadik gyermekeként (két nővére volt, *Magdolna* és *Paulette*, valamint egy öccse, *Miklós*). Elemi iskoláit Bécsben, a középiskola alsó négy osztályát pedig Badenben végezte el. A családi hagyományok szellemében jelentkezett a Haditengerészeti Akadémiára, ahol 1918 szeptemberében kezdte meg tanulmányait, az iskolát azonban az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlása miatt októberben bezárták, ezért visszatért a család kenderesi birtokára, majd 1919 novemberétől a Toldy Ferenc Főreáliskolában folytatta tanulmányait. Az utolsó két osztályt összevonva, magántanulóként teljesítette, így végül 1922 júniusában tette le az érettségi vizsgáját. Ebben az évben avatták vitézzé, ettől kezdve vitéz nagybányai Horthy István volt a teljes neve. Felsőfokú tanulmányait a József Nádor Műszaki Egyetemen végezte, ahol 1928-ban gépészmérnöki diplomát szerzett.

Fiatal kora óta rendszeresen és eredményesen sportolt, a magyar lovaspólválogatottnak is tagja volt, emellett már korán megszerette a technikai sportokat. Motorkerékpárral és autóval rendszeresen részt vett különböző versenyeken, egyetemi éve alatt pedig a repüléssel is megismerkedett. Előbb tagja, majd ifjúsági elnöke lett a repülőkonstruktőrök és pilótákat tömörítő Műegyetemi Sportrepülő Egyesületnek, 1926 augusztusában pedig egyetemi tanulmányait megszakítva bevonult a magyar honvédséghez önkéntes katonai szolgálatra, hogy színvonalas pilótaképzésben részesüljön. 1927-ben tette le sikeresen a pilótavizsgát, majd leszerelése után befejezte felsőfokú tanulmányait, ami lehetővé tette, hogy 1928 októberében tartalékos repülő hadnaggyá avassák.

A következő évek során családja bátorítására és támogatásával több hónapos afrikai és nyugat-európai utazásokat tett, majd közel egy évre az Egyesült Államokba költözött, ahol a Ford-műveknél dolgozott. Egyszerű gyári munkásként töltött próbaidéje letelte után mérnökként alkalmazták a cég tervezőosztályánál, ami lehetővé tette számára, hogy beható ismeretekre tegyen szert egy modern nagyvállalat működésével kapcsolatban. Hazatérése után, 1930 novemberétől a Magyar Állami Vas-, Acél- és Gépgyárak (MÁVAG) csepeli üzemében

dolgozott, ahol a ranglétrát végigjárva 1939 novemberében vezérigazgatónak nevezték ki. Bár előmenetelében vitathatatlanul szerepet játszott családi háttere, szakmai felkészültségét és sikeres vezetői tevékenységét széles körben elismerték. 1940. június 1-jén a Magyar Államvasutak elnökének nevezték ki. Szorgalmának, rátermettségének és problémamegoldó készségének köszönhetően ezen a poszton is jól helytállt.

A Felvidék visszacsatolása, Kárpátalja birtokbavétele, illetve Lengyelország német megtámadása során 1938 és 1939 folyamán Horthy Istvánt háromszor is mozgósították összesen több mint hat hónap időtartamban, így ezekben a konfliktushelyzetekben katonai szolgálatot teljesített, amelynek elismeréseként 1939-ben főhadnaggyá léptették elő.

1940 tavaszán rövid ismeretség után feleségül vette *Edelsheim-Gyulai Ilona* grófnőt, 1941 januárjában pedig az ifjú párnak fiúgyermek született, ifjabb Horthy István. A házasság közéleti szempontból is nagy jelentőséggel bírt, mivel Horthy István – szakmai kvalitásai ellenére – addig szabados magánéletéről volt ismert, s az erről szóló híreket a személye iránti felfokozott érdeklődés a közvélemény szemében felnagyította. Az ország figyelmének középpontjában álló személyiség megállapodott magánélete a kormányzó családjának – ezen keresztül pedig az ország politikai életének – megbízhatóságát és stabilitását jelképezte, így közéleti szempontból kiemelten fontos volt.

Posztójából adódóan számos alkalommal közreműködött gazdaságpolitikai döntések meghozatalában, valamint külföldi tárgyalások során a kormányzóhoz való egyértelmű köztudat révén vállalati szintet meghaladó módon lépett fel – a politikai vezetés jóváhagyásával. Vállalatvezetői posztja és tevékenysége elismeréseként – de nyilvánvaló módon nem függetlenül családi helyzetétől – 1940 augusztusában Jász-Nagykun-Szolnok vármegye felsőházi taggá választotta, majd 1941 júniusában államtitkári kinevezést kapott. Eközben Horthy Miklós betegeskedése miatt egyre inkább előtérbe került a kormányzó utódlásának kérdése. A háborús helyzetben az ország politikai stabilitása szempontjából kulcsfontosságú volt, hogy a kormányzói jogkör folytonossága biztosítva legyen, ezért Horthy Miklós 1941 őszén kezdeményezte egy kormányzóhelyettesi pozíció létrehozását,

Horthy István (https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/d6/Horthy_Istv%C3%A1n_MFI.jpg)

amelyet egyértelműen idősebb fiának szánt. Bár a szélsőjobboldal hevesen ellenezte, hogy a mérsékelt politikai nézeteket valló és nyíltan nyugatbarát Horthy István kerüljön ebbe a pozícióba, 1942. február 19-én az országgyűlés két háza közfelkiáltással választotta meg őt kormányzóhelyettesnek.

Saját maga döntött úgy, hogy az 1942 nyarán a keleti hadszíntérre küldött 2. magyar hadsereg kötelékében szolgálatot vállal, és vadászpilótaként részt vesz a hadműveletekben. Döntését az motiválta, hogy felelős vezetőként példát kívánt mutatni alárendeltjeinek, emellett pedig harctéri tapasztalatot kívánt szerezni, amely lehetővé teszi számára a katonai helyzet jobb megértését, valamint hozzájárul pozíciója megszilárdításához mind a honvédség, mint pedig a szélsőséges politikai erők körében, amelyek nyíltan megkérdőjelezték bátorságát. Ezt követően Horthy István májusban bevonult Szolnokra, ahol átképzést kapott az általa korábban még nem vezetett Re-2000 Héja típusú vadászrepülőgépre.

A főhadnaggyot az 1. repülődandár 1. (szolnoki) vadászrepülő-osztály 2/1. (Dongó) századhoz osztották be, melynek kötelékében 1942 júliusának elején érkezett meg a hadműveleti területre. Frontszolgálatára során semmilyen kivételezésben nem részesült, ugyanolyan körülmények között élt és tevékenykedett, mint alakulatának többi tagja.

Bajtársaival közvetlenül viselkedett, a közös programokon részt vett, repülési pótadagját – amely gyümölcsből és csokoládéból állt – pedig megosztotta szerelőivel. Ezzel párhuzamosan egyes kormányzóhelyettesi kötelezettségeknek is eleget tett, egyebek között tárgyalt a frontra kilátogató magas rangú magyar tisztekkel és tisztségviselőkkel, illetve rendszeresen küldött haza hivatalos jelentéseket harctéri tapasztalatairól. A nyár folyamán 24 harci bevetésen vett részt a Don-kanyar térségében, melyek során kétszer keveredtek légi harcra szovjet vadászgépekkel. Gépe mindkét alkalommal is több találatot kapott, de augusztus 6-án ő is elért egy légi győzelmet egy LaGG-3 szovjet vadászgéppel szemben. Ezért a teljesítményéért a *Magyar Érdemrend lovagkeresztje hadiszalagon a kardokkal* kitüntetésre javasztették fel.

Ugyanakkor az egyre súlyosabbá váló harcok miatt a hazai vezető politikai körök komolyan aggódtak testi épségéért, ezért a magyar kormány augusztus 11-én elrendelte, hogy fejezze be csapatszolgálatát, és vezényeljék át a 2. hadsereg parancsnokságára, onnan pedig néhány katonai alakulat protokolláris meglátogatása után térjen haza Magyarországra. A Szovjetunióban állomásozó katonai parancsnokság augusztus 14-én (más források szerint augusztus 16-án) kapta meg az utasítást, amelyet természetesen a kormányzóhelyettesnek is továbbítottak. Ő ugyanakkor engedélyt kért és kapott arra, hogy még egy utolsó – 25. – légi bevetést teljesítsen. Ezt megelőzően azonban még egy rövid szabadságra utazott Kijevbe, hogy találkozhasson feleségével, aki önkéntes ápolónőként érkezett a hadszíntérré, és egy kijevei katonai kórházban dolgozott. Az augusztus 15. és 18. közötti találkozás

Vitéz Horthy István vitéz Jány Gusztáv vezérezredessel 1942 nyarán (<https://ujkor.hu/content/horthy-istvan-utolso-bevetesenek-szemtanui>)

során Horthy István beszámolt feleségének a harcok során szerzett benyomásairól, arról a meggyőződéséről, hogy Magyarország a háborúban a vesztes oldalon áll, valamint arról is, hogy hazatérése után megpróbál közvetlenül tárgyalni az angolszász hatalmak képviselőivel annak érdekében, hogy kiutat találjon hazája számára ebből a reménytelennek tűnő helyzetből. Mint utólag kiderült, a házaspár beszélgetéseit a német hatóságok lehallgatták, így tisztában voltak a kormányzóhelyettes terveivel.

Az utolsó bevetésre szóló engedély birtokában a főhadnagy augusztus 20-án hajnali 5 órakor szállt fel, hogy a magyar 3/2. közelfelderítő század He-46 típusú gépeinek kíséretét lássa el. A parancs értelmében felszállás után a közelfelderítő alakulat közelben található repülőterének légterében körözve kellett megvárniuk a felderítőgépek felszállását, majd kötelékbe rendeződve azok fedezetét kellett biztosítaniuk. 5 óra 7 perckor azonban a kormányzóhelyettes

vadászgépe 3–400 méteres magasságon kis sebességgel egy szűkített balfordulóba kezdett, melynek során a gép dugóhúzóba esett és lezuhant. A baleset következtében Horthy István azonnal életét vesztette.

Mivel a roncsok átvizsgálása során nem találtak észlelhető műszaki hibát, a baleset körülményeivel kapcsolatban több – általában tényekkel kellőképpen alá nem támasztott – elképzelés is napvilágot látott. Tekintettel a kormányzóhelyettes politikai meggyőződésére és a német hírszerzés által neki tulajdonított kiemelt figyelemre, komolyan felmerült, hogy a vadászrepülőgépet a németek szabotálták, hogy végezzenek Horthy Istvánnal, és megakadályozzák a magyar kiugrási politika általa történő megvalósítását. Ugyanakkor ezt a teóriát semmilyen bizonyíték nem igazolja, egy mérnylet megszervezése egy németek által nem repült géptípuson a rendelkezésre álló néhány napnál sokkal több időt vett volna igénybe, a szabotázs elkövetését pedig sem műszaki, sem pedig írásos bizonyíték nem támasztja alá. Ezzel egyidőben az a legenda is elterjedt, hogy a baleset fő kiváltó oka egy előző esti italozás volt, amelyet a kormányzóhelyettes névnapja alkalmából tartottak, ezt követően pedig ő ittasan vagy legalábbis másnaposan indult bevetésre, ami tragikus következményekkel járt. Ugyanakkor ez a hátszágban, a szélsőjobboldal által terjesztett híresztelés több sebből is vérzik. Egyrészt Horthy István nem augusztus 20-án tartotta a névnapját, másrészt pedig a felszállás előtti estén a szokásos közös táborigyűlésen (kártyapartin) részt vevő összes katonatiszt egybehangzóan állította, hogy azon sem ünneplés, sem pedig alkoholfogyasztás nem volt.

A halálos kimenetelű baleset a valóságban minden bizonnyal több tényező együttes hatására következett be. Bár Horthy István

Horthy István a keleti fronton (<https://www.origo.hu/tudomany/20150820-masodik-vilaghaboru-horthy-istvan-repulobaleset-osszeeskuves-elmelet-kallay-kormany-horthy.html>)

vitán felül nagy tapasztalattal rendelkező és jó képességű pilóta volt – 1939-ben például egy Arado 79 típusú repülőgéppel egymaga navigálva és vezetve elrepült Bombaybe, majd vissza, egy üzleti tárgyalás lebonyolítása céljából összesen közel 13 000 kilométert megtéve –, ugyanakkor az Re-2000 Héja típusú vadászipülőgépre kapott átképzése nem volt megfelelő. Mivel ebből a típusból nem volt kétüléses változat, a pilóták elmesélték egymásnak a típus jellemzőit és esetleges problémáit, majd ezek alapján egyedül kellett megismerkedniük a géppel repülés közben. Tekintettel arra, hogy nem létezett részletesen kidolgozott átképzési tematika, a gép összes adottságának alapos megismerésére nem nyílt mód a rendelkezésre álló rövid idő alatt (mindössze 75 órát repült a típusal). A másik nagy problémát az jelentette, hogy a pilóta eredetileg nem kellőképpen biztosított védettségek növelése érdekében egy nagy tömegű hátpáncélt építettek be a pilótaülés mögé, hogy a hátulról érkező lövedékek ellen védelmet nyújtson. Ez az utólagos hozzáépítés azonban azzal a következménnyel járt, hogy az eredetileg jól kiegyensúlyozott repülőgép súlypontja eltolódott, és a jármű faroknehéz lett. Ennek eredményeként alacsony sebességnél a gép imbolyogni kezdett, és hajlamos volt rá, hogy átpördüljön az egyik oldalra, majd dugóhúzóba esve zuhanni kezdjen. Önmagában ez még nem volt végzetes esemény, amennyiben a pilótának elegendő magasság állt rendelkezésére ahhoz, hogy a dugóhúzóba kivegye a gépet, és stabilizálja a repülését. Ugyanakkor Horthy István hajlamos volt rá, hogy a repülőgéppel túldöntött és túlhúzott fordulókat hajtson végre, amire a Héja az utólagos módosítások miatt a fent leírt módon reagált. A túlhúzott forduló miatti dugóhúzóba esés egyébként a keleti hadszíntéren a kormányzóhelyetessel már korábban is megtörtént, de akkor elég magasan repült ahhoz, hogy a gépet kivegye a zuhanásból, ezért akkor ez még nem járt végzetes következményekkel. Mindezek – illetve a szemtanúk beszámolóit és a roncsok vizsgálata – alapján egyértelműnek tűnik, hogy a módosított gép megváltozott repülési tulajdonságai, az alacsony repülési magasság és a pilóta rosszul megválasztott manővere együttesen okozta a végzetes balesetet.

Horthy István halálhíre még aznap, augusztus 20-án megérkezett Budapestre. A halálos kimenetelű balesetről *Kállay Miklós* miniszterelnök személyesen tájékoztatta a kormányzót, akit annyira le-sújtott a tragédia híre, hogy kétszer is eszméletét veszítette a sok hatása alatt.

Horthy István gépének roncsa (<http://harmashatarhegy.hu/pont.hu/42/horthy-istvan-pilota>)

A kormányzóhelyettes holttestét néhány nappal később hazaszállították, a hivatalos gyászszertartást augusztus 27-én tartották, majd a kormányzóhelyettest a kenderesi családi kriptában helyezték örök nyugalomra. Ezt követően állami gyászt rendeltek el, bélyeget adtak ki Horthy István tiszteletére, valamint kormányzati emlékkultusz bontakozott ki körülötte. Tekintettel arra, hogy az ország politikai stabilitásának megőrzése ekkor még fontosabb volt, mint korábban, a kormányzóhelyettes halálát is ennek szolgálatába állították, személyét pedig az alkotmányos berendezkedés és a nemzeti érdekek védelmezőjeként állították be. Emléke előtt állami rendezvényekkel tisztelegtek, valamint számos intézményt neveztek el róla, többek között a kassai repülőakadémiát és a szolnoki légibázist. Országszerte közel félszáz szobrot és emléktáblát állítottak a tiszteletére, sok településen közterületet neveztek el róla, portréját pedig számos helyen kiállították.

A második világháborút követően hatalomra kerülő új politikai berendezkedés értelemszerűen nagyon eltérően állt Horthy István személyéhez és emlékéhez. A róla elnevezett intézmények és köztetek nevének megváltoztatták, emléktábláit és szobrait eltávolították, tevékenységével kapcsolatban pedig a vélt vagy valós negatívumokat hangsúlyozták. Ebben a helyzetben érdemi változás csupán a rendszerváltozás után következett be, amikor a kormányzóhelyettes életét tárgyilagosabban lehetett megítélni, amit számos történeti szakmunka megjelenése is elősegített. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy napjainkban már ismét több emlékmű emlékezik meg országszerte Horthy István életéről, aki tragikus repülőbalesete előtt mind gazdasági szakemberként, mind pedig katonaként hazáját szolgálta. ■

Online előfizetési lehetőség!

Tisztelt Olvasónk!

Szívesen olvasná vidéken lapunkat, de sokallja a postaköltséget? Külföldön sem szakadna el a Bajai Honpolgártól? Van megoldás!

A 2019-es naptári évtől lehetőséget biztosítunk lapunk online előfizetésére is. A szolgáltatást igénybe vevők webböngészőjük segítségével a világ bármely pontjáról már a megjelenés napján hozzáférhetnek aktuális számunk teljes tartalmához. Ehhez csupán annyi kell, hogy a kedvezményes **5 000 Ft-os** előfizetési díjat befizessék a Bajai Honpolgár Alapítvány számlaszámára (az Alapítvány számlaszáma: **OTP BANK NyRt. Bajai Fiókja 11732033 20030119**), majd a befizetést igazoló csekkszervény vagy a banki utalást igazoló kivonat másolatát e-mailen juttassák el az **elofizetes@bajaihonpolgar.hu** címre.

A befizetési díj jóváírását követően e-mail címükre elküldjük jelszavukat (ezt később tetszőlegesen megváltoztathatják), és e-mail címük, valamint a jelszó megadását követően honlapunkon (**www.bajaihonpolgar.hu**) keresztül már hozzá is férhetnek minden lapszámhoz. Honlapunkon jelenleg kísérleti mintaszámot tekinthetnek meg, amelyen tesztelhetik szolgáltatásunkat. Amennyiben hibákat tapasztalnak, kérjük, jelezzék azokat a fent megadott e-mail címen. Kérdéseiket, javasataikat egyaránt szívesen fogadjuk.

A Bajai Honpolgár szerkesztősége

A kormányzóhelyettes halálára emlékezve

Sarlós István

■ **Horthy István** kormányzóhelyettest 1942. augusztus 20-án hajnali 5 óra 7 perckor halálos repülőbaleset érte a szovjet hadszíntéren, az Ilovka falu melletti katonai repülőtér közelében. A kormányzóhelyettes Re-2000 Héja típusú gépe alacsony repülési magasságnál egy éles forduló után dugóhúzóba csavarodott és a földbe csapódott. A leszerelése előtti utolsó bevetését teljesítő Horthy halálhíre még aznap eljutott Magyarországra, **Kállay Miklós** miniszterelnök közölte a hírt Horthy Miklós kormányzóval. A holttestet hazaszállították, majd az augusztus 27-i gyászszertartás után Kenderesen a családi kriptában temették el. A háborús események forgatagában a hivatalos politikai közélet lassabban reagált a gyász-híre, így a kormányzóhelyettesre emlékező rendkívüli közgyűlések, nagygyűlések, majd közterületek róla történő elnevezése csak ősszel kezdődött el. Baja város szeptember 3-án tartotta Horthy Istvánra emlékező gyászközgyűlést.

„Felvetett Baja város törvényhatósági bizottságának a Kormányzóhelyettes Úr Ő Főméltósága hősi halálának emlékezetére Baján, a városi színház nagytermében 1942. évi szeptember 3-án tartott gyászközgyűlésén.

Jelen voltak: **Dr. Bernhart Sándor** polgármester, [A teljes névsort terjedelmi okok miatt nem közöljük!], és meghívott vendégek.

Miután a **Bajai Daloskör** a nemzeti »Hírszekegyet« élénkelte, **dr. Bernhart Sándor** a következő beszéddel nyitotta meg az ünnepi közgyűlést: Augusztus huszadika, első szent királyunk ünnepe, s a szerb megszállás alól való felszabadulásunk évfordulója, ettől az esztendődtől kezdve a hősi önfeláldozásnak is ünnepévé lett. Ünnepévé a legnagyobb áldozatadásnak, amire a kemény magyar sors akarata szerint éppen annak a férfúnak kellett példát mutatnia számunkra, akitől a magyar jövőnk formálását vártuk, s akinek a személyében nemzeti fejlődésünk zavartalan folytonosságának tudtuk biztosítékát.

Bármily magasztos is az áldozat, s felemelő a példaadás, a nemzetet ért szerencsétlenség hírének érkeztek a rettenetes csapásnak csak a fájdalmát éreztük. Első fájdalmunkból felocsudván, azért gyűltünk most egybe, hogy a nemzetünket ért tragikus szerencsétlenségben ezentúl ne csak azt lássuk, ami lesújtó benne, de tanuljuk meglátni azt is, ami felemelő, ami hősi áldozat és nagyszerű példaadás, hogy a magyar jövőbe vetett hitünkben s a hazáért a legnagyobb áldozatra kész elhatározásunkban erősödjünk meg általa.

Jelentem a tekintetes Törvényhatóság-

gi Bizottságnak, hogy **Kormányzóhelyettes Urunk** hősi halála hírének érkeztek Kormányzó Urunk Ő Főméltóságához kabinetirodájára útján intézett táviratban tolmácsoltam városunk közönségének mélyen átértett részvétét, amiért Ő Főméltósága köszönetét volt kegyes nyilvánítani.

Mai közgyűlésünket azért hívtam egybe, hogy a város közönségének gyásza és részvéte a legméltóbb módon is megnyilatkozzék. Azoknak az érzelmeknek, amelyek ebben az ünnepi órában eltöltik lelkeinket, **dr. Gonczlik Kálmán** pápai prelátus úr, törvényhatósági bizottságunk tagja fog kifejezést adni. Kérem Őméltóságát, hogy ünnepi beszédét magtartani méltóztassék.

Ezután **dr. Gonczlik Kálmán** pápai prelátus mondotta el a következő ünnepi beszédét: [A beszédet terjedelmi okok miatt nem közöljük. – S. I.]

A közgyűlés tagjai mély megrendüléssel hallgatták az ünnepi beszéd szavait, majd a **Bajai Daloskör Radnay: Hősök** című gyászdalát adta elő. A gyászdal elhangzása után **dr. Horváth István** főjegyző indítványozta, hogy a közgyűlés jegyzőkönyvében örökítse meg a Kormányzóhelyettes úr érdemeit és emlékét és részvéttáviratot intézzen a Kormányzó Úr Ő Főméltóságához, a Kormányzóhelyettes úr főméltóságú özvegyéhez és a m. [magyar] kir. [királyi] miniszterelnök úrhoz.

Határozat.

Baja thj. [törvényhatósági jogú] város ünnepi gyászközgyűlésén az indítványt egyhangúlag elfogadja és kimondja, hogy a Kormányzóhelyettes úr feledhetetlen emlékét és érdemeit jegyzőkönyvében megörökíti és a gyászközgyűlésből a következő táviratot küldi:

Főméltóságú Kormányzó Úr Kabinetirodájára, Budapest.

Baja város törvényhatósági bizottsága mai ünnepi gyászülésén megrendült lélekkel emlékezett meg a Kormányzóhelyettes Úr Ő Főméltóságának hősi haláláról. Hódolattal tekintünk fel e hősi áldozattal megszentelt napokban Főméltóságú Urunkra és kérjük, fogadja kegyesen mélyen sujtott hazafiúi szívünk legőszintébb részvételének nyilvánítását. Enyhítse a Főméltóságú Úr fájdalmát a fiúi áldozat magasztossága, amely hitünk szerint népünk sorsának megváltását szolgálta.

Főméltóságú Kormányzóhelyettes Úr titkári hivatalának, Budapest.

Baja város törvényhatósági bizottsága mai ünnepi gyászülésén megindult lélekkel emlékezett meg a Kormányzóhelyettes Úr Ő Főméltóságának hősi haláláról. Megrendülten tekintünk fel Főméltóságú Asszonyunk hitvesi fájdalmára és legféltettebb kincsünkre, a nemzet árvájára. A lesújtó csapásból ébredő lelkünk első vigaszával hódolattal járulunk Főméltóságú Asszonyunkhoz, s kérjük, fogadja szívből jövő legőszintébb részvételünk megnyilatkozását. Nyújtson vigaszt Főméltóságú Asszonyunknak az, hogy a nemzet osztatlanul áll mérhetetlen áldozata mellett és lelkének ősi hálójával gondol a megdicsőült hős gyermekére.

Kállay Miklós miniszterelnök úr őnagyméltóságának, Budapest.

Baja város törvényhatósági bizottsága mélyen megrendülve a Kormányzóhelyettes Úr Ő Főméltóságának hősi halálával a nemzet teljességét ért fájdalmas veszteségtől, rendkívüli gyászközgyűléséből őszinte részvétét és egyben a hősi áldozattal kiérdemelt boldog magyar jövőben való törhetetlen bizakodást jelenti Nagyméltóságodnak.

Ezután **dr. Bernhart Sándor** polgármester a gyászközgyűlés jegyzőkönyvének hitelesítésére **dr. Szabó-Szabovlyevics Dusán** és **dr. Makray László** törvényhatósági bizottsági tagokat kéri fel és az ülést bezárja. Az ünnepi ülés a Szózat eléneklésével ért véget, melyet a **Bajai Daloskör** adott elő.

1942. augusztus 20-án Magyarország Horthy István személyében elismert műszaki szakembert és felkészült politikust veszített el, akinek talán lett volna esélye az elkövetkező három évben a világháború eseményeire reálpolitikusként reagálva az ország szekerét más irányba vezetni. ■

Séták szülőhelyünk fái és bokrai körül 2.

Tölgyek a városban

Masa György

■ A *Bajai Honpolgár* kedves olvasóinak tematikus sétákat ígértem a sorozat első cikkében. Miután az említett részben ki sem mozdultunk a Szentháromság térről, ezúttal nagy utat fogunk megtenni a városban, hogy felkeressük a *tölgyfákat*.

A tölgyek több faja őshonos a Kárpát-medencében, a legjelentősebb erdőalkotó fa hazánkban. A termőhely környezeti adottságaitól függően jelenik meg a *kocsánytalan, kocsányos, cser-* vagy *molyhos tölgy*. Utóbbi a leginkább szárazságtűrő, jellemzően a napsugárzásnak kitett, meredek déli hegyoldalakon találjuk. Ebbe a fajba tartozik az a csodálatos példány is, amely a Bátaszék határában álló Szent Orbán-kápolna előtt található (2016-ban *Az év európai fája* lett).

A kocsányos és kocsánytalan tölgyek hatalmas méreteket érnek el, legnagyobb példányaik akár 45 méter magasságra is nőhetnek (csak összehasonlításképpen: a Belvárosi templom tornya 50 méter). Kérgük sötét, mélyen barázdált. Törzsük kifejtett korban vastag, ágai szétterülnek, lombkoronájuk széles gömb alakú. Levelük jellegzetesen karéjos, hosszúkás. Termésük a makk, amely kis sapkászerű *kupacsban* fejlődik. Igazán sok termést csak 4-5 évente hoznak, ezzel cselezve ki az erdei állatokat, amelyek a makktermő évben nem tudják mindet felfalni. Átlagosan 300-400 évig élnek, de vannak közöttük kivételes matuzsálemek, mint például a 800 évesnek becsült hédervári *Árpád-tölgy*.

A fenti jellemzésből kitűnik, hogy a kifejtett tölgy igencsak méltóságteljes megjelenésű. Az európai ember képzeletében a tölgyek állnak a legközelebb a fa ősképehez, óriási lélektani és ebből fakadó kulturális hatást gyakorolnak ránk. A tölgy a nemesség, a rendíthetlenség, az időtállóság szimbóluma. Az ókori görögök a főisten *Zeust* tisztelték benne. *Dódóné* (ismertebb, latinus változatában *Dodona*), az

isten egyik fontos jóshelye egy szent tölgyfa köré épült. A jósök és jósnők (akik soha nem mosták meg a lábukat) ezen fa leveleinek susogásából adták meg az emberek kérdéseire a válaszokat. Nem lehetett könnyű feladat, ugyanis a dodonai jóslat ma egyenlő a homályos semmitmondással. A pogány germánokról tudjuk, hogy saját viharistenük, *Donar* (a mostanában újra népszerű Thor megfelelője) tölgyénél gyülekeztek bemutatni áldozataikat, itt tanácskoztak, illetve ünnepnapokon mulatoztak. Szent Bonifác misszionárius azzal kezdte térítő tevékenységét a germánok között, hogy kivágta a Geismar közelében álló szent tölgyet, és fájából keresztény oltárt emelt (Kr. u. 720 körül).

Utolsó példám, amellyel a tölgyeknek az emberi gondolkodásra gyakorolt hatását szeretném illusztrálni, *III. Béla királyhoz* kapcsolódik. Fennmaradt egy oklevél, melyben egy bizonyos *Caba* örökös híján a Szent Márton-hegy monostorára (ma: Pannonhalma) hagyja birtokait. Az oklevél így hitelesíti a királyi jóváhagyást: „*Amikor a király ezeket megparancsolta, egy vasámapon Ssene ispán házában egy tölgyfa alatt ült és az alábbi ispánok voltak vele: Dénes bácsi ispán, Gallus erdélyi fehérvári ispán, Tamás kolozsi ispán [...] és a király sok más közelebbi és távoli tisztségviselői, akiket hosszú lenne mind név szerint felsorolni és leírni.*” (Makk Ferenc fordítása)

Bizony, a királynak még abban a keresztény korban is a tölgyfa alatt illett bölcs döntéseket hoznia. De a tölgy szimbólumát ma is használjuk! A vadászok tölgyfaágot tűznek kalapjuk mellé sikeres vadászat után vagy vadásztársuk temetésén, igaz, akkor fonákjára fordítva. A tölgy a magyar erdészek címérében és a *Környezetbarát Védjegy* logójában is szerepel.

A sok szép szó után azonban azt is el kell mondanom ezekről a fajokról, hogy városi fásításra kevésbé alkalmasak. Hatalmas méretük miatt nagy térben, parkokban tud igazán kibontakozni szépségük. Lassú fejlődésük miatt pedig csak az ültetők unokái

Tölgyfa a Bereczki Máté Szakképző Iskola kertjében

élvezhetik majd árnyékukat. Városban az idős példányok nagyon ritkák, de szerencsére Baja néhány szép tölgygel azért büszkélkedhet. A Bereczki Máté Szakképző Iskola kertjében áll egy egészséges, öreg kocsányos tölgy. A fa természetes növéssé, gondozott példány, terebélyes ágai a fajra jellemzően egészen a földig nyúlnak. Közélemben egy fiatalabb *vörös tölgy* áll. Ez a faj Észak-Amerikából származik, nevét őszi, vörös lombszínéződéséről kapta. A fa egészséges; remélem, hogy néhány évtized múlva a park látványosságává fejlődik.

Tölgyfa áll a Roosevelt téren is. Baja hangulatos kis terét impozáns, magas épületek szegélyezik. A téren álló Neptun-kút mögé, a Latinovits-kúria kovácsoltvassal díszített oldalbejárata elé került a tölgy. Remek döntés volt, hogy csak egyetlen példányt ültettek oda ebből a nemes fajtából, ez hangsúlyozza szépségét, emeli jelentőségét. A fejlődésben lévő kocsányos tölgy lombkoronája szabályos kúp alakú, évek

múlva még feltűnőbb, városképi jelentőségű fa válhat belőle.

Eldugott helyen áll a város talán legidősebb fája. Az árkádoknál, az egykori Bácsbús hentesbolt (ma kínai üzlet) mellett, a Dózsa György út egy kis beépítetlen telkén található a millenniumi tölgy. A legrégebbi (akkor még egyetlen) gimnáziumunkat működtető ciszterek 1896. május 2-án ültették ünnepélyesen ezt a fát rendházuk mellé, a honfoglalás ezeréves évfordulójának tiszteletére. A fentebb taglalt szimbolikus jelentőség miatt nem meglepő, hogy választásuk a kocsánytalan tölgyre esett. Mivel valószínűleg előnevelt fát ültettek el az ünnepség során, korát 130 év körülire becsülhetjük. Ma a fa egészségesnek tűnik, magassága 20-25 méter. Nyugati oldalához közel van az egykori Bácsbús épülete,

itt egy vastagabb ágat el kellett távolítani az idők során. A többi irányba van lehetősége növekedni, így remélhetőleg még nagyon sokáig emlékeztet majd minket elődeinkre.

A városi növényzet gondozása magába foglalja azt is, hogy az előregedett vagy veszélyes fákat időnként el kell távolítani. Néhány évvel ezelőtt még állt a tanítóképző főiskola belső kertjében egy tekintélyes idős tölgy, de a közelmúltban kivágták. Öröm az ürömben, hogy így a mögötte álló épület új napelemei elegendő fényhez jutnak.

Ezzel végigjártuk városunk általam ismert tölgyfáit. Kérem a tisztelt olvasókat, ha tudomásuk van olyanokról, melyek elkerülték a figyelmemet, jelezzék a szerkesztőség ismert elérhetőségeinek valamelyikén! ■

A Roosevelt tér egyetlen tölgyfája

Csak egy X

Balázs Ildikó

■ Népszámlálás közeledik. A valamikori soknemzetiségű Magyarországon egyetlen nemzetiség maradt, amely a mintegy kétszázézer létszáma folytán akár a politikát is formálhatja. A magyarországi németek. A többi tizenkettő, mint a tündérmesében, rejtve marad. A mintegy kétezres létszámú szlovénekről alig tudunk. A ruszinok, örmények bő háromezren vannak. S van egy tizenharmadik, akit megsértettek, mert nem hívták meg a nemzetiségek asztalához, s most talán Csipkerózsika vagy az aktuálpolitika álomport kever számára?

Képletesek, kifejezők a mesék. Fordítsuk át őket a valóság nyelvére!

Baja-Dunafürdőn nyaralok évek óta. Tőlem a harmadik portán bunyevác zene szól. Csörgedezik a prelóra, a bunyevác farsangra hívogató dallam, holott gyümölcserlelő nyár van. Megpezsdi a vért. Arra indulok, egy természetes fiatalasszony paradicsomot szed a nyaraló kertjében, miközben a zene átvált egy másik darabra, ismerem a dallamokat, bár nem velük nőttem fel. Ráköszönök, meglepetten felnéz, az arca mosolygós és meglepően szép. Hirtelen nem tudom hová sorolni. Nem német, annál keményebbek a vonások, ezeregy éjszaka varázslata libben, egy kertben tevékenykedő különleges, balkáni szépség... Furcsa világ.

Baja lakosságának közel nyolcvan százaléka bunyevác volt az ezerhétszáz évesekben. A régóta itt élők többnyire bunyevác gyökerűek. Ma iskolájuk nincs, az anyanyelvi beszélők védett korúak, kilencven feletti, java részük immár a statisztikákon túli világba költözött. Ma is elhunyt egy, Gyenyija néni. Éppen amikor interjút és szövegfelvételt szerettek volna készíteni vele az idősothtonban, ahol élt. Pap-

jaik nincsenek, a ferencesek temploma, melyet régebben a bunyevácok templomának hívtak, nem celebrál ezen a nyelven misét. Iskolájuk nincs, az utolsó bunyevác tanítási iskolákat Garán, Katymáron, Bajaszentistvánon és a környéken kifuttatták az ötvenes években.

Hová lettek? Nevükben, kultúrájukban, lelkükben őrzik a hagyományt. Egy barna hímzett virágmotívumban a *Potyka csárda* asztalain. A tájházukban, a *Bunjevačka kuća*ban, ahol néha csodás ételeket kínálnak: ott ittam csalán- és rózsaszörpöt, kóstoltam csalános kecskepörköltet. A vérpezsdítő, olykor lágyan csörgedező muzsikájukban, ahogy elindul az előtáncos, és formálja a kólot, a kézen fogva kórtáncot járó, sohasem párost járók sorát. Pompás, gazdagságot idéző ruháikban, pénzből készült nyakbavalóikban... Valamikor nagy pénzeket, vagyonokat forgattak, lóval, jószággal kereskedtek, s még régebben természetes embereik a magyar király szolgálatában védték a határt a töröktől.

Ma meglapulva, mint fűszál, szinte a mesék világába lényegülve élnek, azt hishetnék, nem is léteznek. Ugyan honnan tudhatnánk róluk? Régi lapok megsárgult újsághirdetéséből? Hogy a bácskai kocsmáros feleséget keres, legalább huszonhét évest, három nyelven, bunyevácul, németül magyarul beszélőt? Ejha, kocsmárosné aranyvirág! Minő követelmény! Avagy errefelé, a soknyelvű Bácskában ez szokványos tudás, elvárás volt?

Honnan tudni ma róluk? Hányan lehetnek? Baja térségében 1500-an vallották magukat bunyevácoknak tíz éve. Talán lesz a mostani népszámláláson egy rubrika, ahová behúzzhatják az X-et az online felület kitöltésekor.

A szóban vallók nem merik megvallani a származásukat. Mert mit mond a kérdezőbiztos, mit mond a szomszéd, mi lesz a gyerekével, ha mégis bevallja? Nem éri bántás, kirekesztés, nem lesz-e botrány, megütközés? Hiszen lassan egy évszázada magyarnak, horvátnak illik vallania magát.

Zorán Kuntić sem tiltakozott soha, hogy szerb focistának ismerte a világ, holott szülei Szabadka környéki bunyevácok. Első magyar nyelvű regényünk, az *Etelka* szerzőjéről sem tudjuk, hogy bunyevác paptanár volt: a szegedi születésű, Erdélyt és a Felvidéket megjárt *Dugonics András*.

Tíz éve behúztam az X-et a „még mely népcsoporthoz tartozónak érzi magát?” rubrikába. Hiszen évekig tanultam örömeletbánságukat. A népszámlálást az online teret használók döntenek el. Akik idegen városokba szakadva nem rettegnek atrocitástól, állásvesztéstől, sértődéstől, kirekesztéstől, s az anonimitás biztonságában bevallják nemzetiségüket.

Csörgedezik a muzsika utánam, már csak a belső hallásom pengeti az akkordokat a lélek tamburáján, s mire kiérek a Dunára, megszületik bennem az elhatározás: fordítva teszem az X-et. Behúdom azt nemzetiségemnek, én a székely magyar, aztán hogy magyar is vagyok, beikszelem a „még mely népcsoporthoz tartozónak érzi magát?” rubrikába. Csak egy X. A gyermekemnél is behúdom. Az már kettő. Magyarországon sokan vallják magukat magyarnak, olyanok is, akik lélekben nem azok. Vállalás kérdése, szívük joga. Hát miért ne tenném én is, csak fordítva?

Majd számot adok róla ama Égi Kérdezőbiztosnak, a Világ Őrének. ■

Dr. Petrekanits Máté (1949–2022) emlékére

■ *Ismét eltávozott közülünk egy nagyszerű, bajai származású sportember, akinek életpályája azt is igazolja, hogy a magas szintű versenysport és a tanulás nem zárja ki egymást, és aki sportolói pályájának lezárulása után választott pályáján is kimagaslót teljesített. Mindezt úgy, hogy tudományos kutatásait a sport szolgálatába tudta állítani. A 2022. július 19-én, 73 éves korában elhunyt DR. PETREKANITS MÁTÉ röplabdázóként 107-szeres magyar válogatott volt, a legutóbbi időben pedig a terheléséltan egyik legkiválóbb hazai szakértőjének számított.*

Összeállította: Mayer János

■ Petrekanits Máté 1949. július 3-án, Baján született. Mint sokan mások, ő is a III. Béla Gimnáziumban, *Rácz Sándomál* kezdett el röplabdázni, és – bár akkor még 15 éves sem volt – tagja volt az 1963/64-es tanévben országos középiskolai bajnokságot nyert bélás csapatnak. (Abból a gárdából rajta kívül a később külföldre távozó *Takács Benjámín* is eljutott a felnőtt magyar válogatottságig.) 1966-ban még a Bajai Honvédból került be a magyar junior Európa-bajnokság válogatott keretébe, és a budapesti korosztályos kontinenstornán játszott is az 5. helyezett magyar csapatban. Érettségi után került a Testnevelési Főiskolára (egyben a TFSE csapatába), 17 éves kora óta már a felnőtt válogatott keret tagja volt. A főiskola elvégzése után a korszak egyik legerősebb csapatába, *Bp. Honvédba* igazolt, ahol egészen 1980-ig játszott. A csapat éppen az ő utolsó aktív szezonjában szerzett hosszabb szünet után magyar bajnoki címet. Utána a *Pénzügyőr*-ben „vezetett le” több évtizeden keresztül, 1991-ben szenior világbajnokságon is részt vett, és a magyar csapattal aranyérmet nyert.

A magyar válogatottban a „*Lecsó*” becenévre hallgató játékos 1968 és 1975 között összesen 107 alkalommal szerepelt. (Egyes forrásokban 146 mérkőzés szerepel.) Pályafutásának első nagyobb sikerét az 1970-es bulgáriai világbajnokságon érte el, ahol ahol a magyar válogatott a 10. helyen végzett. (Ez ma óriási bravúr lenne, az előző évtized kiváló eredményei után azonban inkább csalódásként élték meg.) Ebben a csapatban a még rendkívül fiatal Petrekanits inkább kiegészítő embernek számított a nagy öregek, *Tatár Mihály* és *Jánosi Ferenc*, valamint az új hullám legjobbjai, *Buzek László* és *Kovács Károly* mellett. A magyar csapat három győzelemmel és két vereséggel csoportjában a 3. helyen végzett, így csak a 9-16. helyért folytathatta szereplését. Itt egyedül Észak-Koreától szenvedett vereséget, és végül a 10. helyen zárt.

Következő világversenye az 1971-es Európa-bajnokság volt, amelyet Olaszország rendezett, és egy itteni jó szerepléssel kvalifikálni lehetett volna a müncheni olimpiára. A csoportmérkőzéseket a magyar csapat még veretlenül zárta Milánóban, ezt követően azonban már csak Lengyelország ellen tudott győzni, és végül az 5. helyen végzett, amivel az olimpiai részvétel lehetősége is elúszott. (Magyar férficsapat azóta sem jutott ki egyetlen olimpiára sem.) Petrekanits még egy világversenyen szerepelt a válogatottal: az 1975-ös jugoszlávai Európa-bajnokságon. Ez a kontinenstorna eleve rossz előjelekkel indult: egyes játékosokat „fegyelmi okokból” kizárták a csapatból, a sorsolás sem kedvezett a magyaroknak. A nemzeti csapat a csoportkörben minden mérkőzését elvesztette, majd az alsóházi rájátszásban is csak Belgium ellen tudott nyerni, így meg kellett elégednie a 11. (utolsó előtti) hellyel. Ezt követően – minthogy a csapat a montreali olimpiára sem tudott kijutni – a válogatott jelentősen átalakult, és a megfiatalított gárdában az ekkor alig 26 éves Petrekanitsot már nem vették figyelembe.

Élsportolói pályafutásának lezárása után kezdte 42 évig tartó oktatói-kutatói pályafutását, amelynek fő területe a terhelésdiagnosztika volt. Először a *BHSE Módszertani Osztályán* alakult tudományos csoportba kerülve segítette a sportolók felkészülését, később az egyesület *Terheléséltani Laboratóriumának* kialakításában vett részt. Ezt követően lett a *Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Karán a Terheléséltani Laboratórium* vezetője. Ebben a minőségében százezernél is több vizsgálatot végzett sportolók és fegyveres testületek tagjai számára. A *Magyar Élettani Társaságnak*, a *Magyar Olimpiai Bizottság szakmai tudományos bizottságának*, a *Magyar Labdarúgó Szövetség orvosi bizottságának* és a *Magyar Edzők Társaságának* is elnökségi tagja volt. Doktori címét *Élsportolók teljesítmény- és fiziológiai jellemzői c.* disszertációjával 1986-ban szerezte meg, *summa cum laude* minősítéssel.

A terheléséltan egyik legkiválóbb szakértőjeként sportágválasztási tanácsadással is foglalkozott, ugyanis vizsgálatai alapján úgy látta, hogy a gyermekek alkata, genetikai adottságai alapján előre megmondható, mely sportág maga szintű művelésére lehetnek alkalmasak, felnőttként milyen fizikai teljesítményre lehetnek képesek, de akár az is, hogy orvosi szempontból jelenthet-e rájuk veszélyt egy adott sportág művelése. „*A kulcsszó az, hogy a gyerek örömmel csinálja a választott sportágat – nyilatkozta egyszer – Mi pedig ebben segítünk: már hétéves kor körül meg tud-*

Dr. Petrekanits Máté (1949–2022)

juk mondani, hogy genetikai tulajdonságai alapján mit érdemes sportolnia. Például, ha valamelyik fiatalon látszik, hogy nyúlánk lesz, akkor nem érdemes olyan sportot választani, ahol sokat kell erősítenie, mert a vékony csontozata miatt sérülékeny lesz. Hét éves korig játsszon a gyerek, elég utána megnézni, hogy az adottságai és a lelke, habitusa, elképzelései alapján mi illik neki.” Azt vallotta, hogy a csúcsteljesítményhez nem elég a sok edzés és az akaraterő: „A kitartó munkához bizonyos képességek is kellenek: akár az állóképesség, az erő vagy a gyorsaság oldaláról. Az ember évmilliók alatt alakult ki. [...] Az alkati dolgok, mint a várható testmagasság, illetve az izomzat erősíthetősége már 7 éves korban is nagy pontossággal jelezhető előre.”

Az általa végzett ún. sport-antropometriai vizsgálatok lényege az, hogy megvizsgálják a gyermekek/sportolók szívét, vérkeringését, légzésfunkcióit, anyagcseréjét, majd a pálya- (terheléses) és laboratóriumi vizsgálatok alapján létrejött adatbázis felhasználásával segíthetnek a sportágválasztás mellett optimális élettani és mentális állapot kialakításában, a katasztrófális túlterhelés elkerülésében, illetve a túlterhelés miatt kialakult esetleges problémák (magas vérnyomás, szívritmuszavar, anyagcseré-problémák) kezelésében is. 2010-ben megkapta a Nemzeti Sportszövetségtől A Sportolók Egészségéért kitüntetését, 2015-ben a magyar sport napján Esterházy Miksa-díjjal jutalmazták munkásságát. 1982 óta tartó tudományos pályája során számos tanulmányt és közleményt jelentetett meg hazai és külföldi szakfolyóiratokban, 1995-ben (társ szerzőkkel) könyvet írt *Az aerobic elmélete és gyakorlata* címmel.

Több ismert magyar sportolót (pl. az ökölvívó világbajnok Erdei Zsoltot vagy a labdarúgó Kleinheisler Lászlót) vizsgált gyermekkorában, és a mára háromszoros olimpiai bajnok Hosszú Katinkában is az elsők között látta meg a a későbbi világklasszist: „Tudja, én is bajai vagyok, akárcsak Katinkáék – nyilatkozta a Blikknek három évvel ezelőtt. – Amikor behozta hozám az édesapja, aki kiváló kosaras volt, az akkor rendelkezésünkre álló mérési módszerekkel kimutattuk, hogy Katinka izomzata, alkata, testtömege, keringése, légzési funkciói alkalmassá teszik őt arra, hogy élsportoló legyen. Egészen pontosan ezt mondtam neki: ebben a lányban benne van egy Kőbán Rita. [...] Tízezer emberből kettő alkalmas arra, hogy élsportoló legyen. De ebből a kettőből lehet, hogy az egyik csak megyei bajnok lesz, a másik viszont olimpiai nyer.” Vagyis az volt a véleménye,

Petrekanits Máté (a képen baloldalt) terhelésélettani vizsgálat közben

hogy a kiváló genetikai és testi adottságok elengedhetetlen feltételei ugyan a sikeres élsportolói pályafutásnak, ám ahhoz, hogy igazán nagy eredmények szülessenek, a szakmai stáb részéről komoly szakértelem, a sportolótól pedig rengeteg munka szükséges. A Petrekanits Máté által elvégzett és kiértékelt vizsgálatok – amelyeket több sportegyesület, fegyveres testület, de pl. autógyártó cég is igénybe vett – számos sportoló pályafutását segítették, sőt sokakat mentettek meg komoly egészségügyi kockázatoktól.

A kollégái között is nagy elismerésnek örvendő szakembert 73 éves korában ragadta el a halál. Egykori kollégája, dr. Radák Zsolt, a Testnevelési Egyetem egyetemi tanára az alábbi szavakkal emlékezett meg róla az intézmény honlapján: „Porból lettünk és porrá leszünk – ez igaz – de azért mindannyian szeretnénk valamit hagyni magunk után. Kedves Máté, neked ez nagyon sikerült. Minden csapatban, ahol játszottál meghatározó voltál, beleértve a családot, a röplabdapályát, ahol az »arany csapatban« játszottál, a Honvédot, a TF-et, persze a sporttudományt, vagyis minden pályán! Nem is lehetett másként, mert mindent teljes szívből, minden erődből, őszintén tettél. Te voltál az első főnököm a Honvédban, és lenyűgözött, ahogy az eszméletlen manuális képességeiddel mindent működővé tettél, és hogy mennyi ismeretet adtál vissza a sportolóknak és edzőknek percek alatt a mérések után. [...]”

Rengeteg bajnokot segítettél, sokan miattad is lettek bajnokok, de soha nem kérkedtéll ezzel, mert a végtelenségig szerény, őszinte ember voltál és sokoldalú is. Egyszer felugrottam hozzád egy üveg borral, Te pedig leültél a zon-

gorához és játszottál, jól játszottál. Az életben is nagyon jól játszottál, és keményen küzdöttél.

Amikor meghallottam, hogy elvesztetted az egyik lábad, teljesen megrémültem, hogy mi lesz Veled. Veled, akinek egy méteres volt az emelkedése, aki átnézett a röplabdaháló felett! De kőkemény voltál, túltetted magad rajta, és folytattad a munkád még nagyobb elszántsággal, mint korábban. Többen szerettek és tiszteltek téged, Máté, mint ahányan mondták. Csak szívből remélni tudom, hogy bölcsen bánunk az örökségeddel. Az örökségeddel, ami nem más, mint akarni a jobbat, küzdeni érte, szeretetet adni és folyamatosan képezni magunkat.

Kedves Máté, nyugodj békében, Cimbora, köszönjük, hogy velünk voltál!”

Petrekanits Máté sohasem tagadta meg bajai származását, mi pedig büszkéek lehetünk rá, hogy a kisvárosból indulva a sportban és saját szakterületén is a legnagyobbak közé emelkedett. Nyugodjék békében! ■

A Bajai Honpolgár

friss számai városunkban jelenleg az alábbi helyeken vásárolhatók meg

Ady Endre Városi Könyvtár,

Munkácsy Mihály utca 9.

CBA Belvárosi ABC, Eötvös utca 1.

Cserba Optika,

Batthyány Lajos utca 18.

Líra Könyvesbolt,

Déri Frigyes sétány 5.

Tourinform Iroda,

Baja Marketing Kft.

Szentháromság tér 11.

Gazdabolt (Baja, piacssarnok)

„Egy történetet akartunk elmesélni modern dokumentarista eszközökkel...”

Pálinkás Norberttel fordultatos pályakezdésről, a Hosszú Katinka-film készítéséről és fogadtatásáról

■ *Interjúalanyunk neve tévés, dokumentumfilmberkekben eddig sem volt ismeretlen, ám igazán nagy figyelmet azzal kapott régióinkban is, hogy PÁLINKÁS NORBERTet kérték fel a háromszoros olimpiai bajnok Hosszú Katinkáról szóló film (Katinka) rendezésére. Azt viszont kevesebben tudják róla, hogy a rendező is környékünk szülőtte: Csátalján nőtt fel, a középiskolát Baján fejezte be, szülei ma is szülőfalujában élnek. Az interjú készítőjét is régi kötelékek fűzik alanyához: általános iskolában ugyanis osztálytársak voltak. Ezt követően újtuk egészen más irányba fordult, de talán érthető, hogy nemcsak a Baján is nagy érdeklődést kiváltó moziról, hanem az odáig vezető útról is szó esett közöttük.*

Mayer János

■ – Csátalján nőttem fel, ami Baja vonzáskörzetéhez tartozik; számunkra Baja volt a város, ha bármit intézni kellett, oda utaztunk be. Első generációs értelmiségi családban nőttem fel (édesanyja, született Spaltenberger Magdolna tanító, édesapja, Pálinkás Bálint a Ganz ma már nem működő csátaljai telephelyének vezetője volt – M. J.), a család anyai ága sváb eredetű, az apai ági őseim uradalmi cselédek voltak. Ők Püspökpusztán szolgáltak; nagyapám eredetileg Vésztről, summásként került oda; akkor ismerte meg nagyanyámat. A második világháború után költöztek Csátaljára, egy kitelepített svábok által elhagyott házba. Így egyszerre megvannak bennem az ő földműves gyökereik, de – főleg anyai nagyapám révén – a sváb hagyományok is. 22 éves koromig Csátalja volt az otthonom, még ha közben a középiskola alatt egy ideig kollégista is voltam. Szerintem jó gyerekkorom volt; talán ennek is köszönhető, hogy visszavágyom a falusi környezetbe. Bár egyetemre Pécsre jártam, majd Budapesten kezdtem dolgozni, a városban néhány évig éltem csak, utána kiköltöztem egy, az agglomerációban található faluba. Már több mint húsz éve itt élek, de nem tudtam úgy gyökeret eresztetni, mint az igazi falusiak. Egyébként két-három havonta ma is eljutok Csátaljára a szüleimhez egy-egy hétvégére; igaz, akkor nem nagyon mozdulunk ki a házukból, legfeljebb néha lemegyek a gyerekekkel horgászni a Bödébe a Ferenc-csatornához, ahol annak idején én is megtanultam pecálni és úszni.

– *Úgy emlékszem, az általános iskola végén építészmemóknak készültél. Mi tántorított el ettől?*

– Volt ilyen, valóban... Ezért mentem Pécsre építőipari szakközépiskolába, de hát mondhatom, hogy elég deviáns kamaszkorom volt, amikor mindennel foglalkoztam, csak a ta-

nulással nem, emiatt a középiskolai tanulmányaimat abba kellett hagynom. Utána kerültem vissza a bajai szakmunkásképzőbe, ahol kitanultam a kőműves szakmát (az is építőipar), utána dolgoztam is a bajai építőipari vállalatnál. Amikor behívtak katonának, lett egy-két főiskolát végzett katonatársam, akik kezdtek noszogatni, hogy tanuljak tovább, és édesanyám is győzködött: többre vagyok képes annál, mint hogy egész életemben a maltert keverjem. Így végül a szakmunkásképző esti iskolájában érettségiztem munka mellett, utána Pécsre felvételiztem történelem szakra, ahová fel is vettem.

– *Ez még mindig elég messze van a filmes szakmától...*

– Az egyetemi gólyatábor idején figyeltem fel egy feliratra a kollégiumban: az új egyetemi újsághoz agilis gólyákat kerestek. Bár semmit sem tudtam az újságírásról és a médiáról sem, de bekopogtam az ajtón, ahol a hirdetés függött. Nagyon lelkes csapattal találkoztam, ott is ragadtam köztük, és mindjárt írtam is egy cikket a gólyatáborról. Ezzel indult el a *Pécsi Campus*, majd másod- vagy harmadéves koromban a *Népszabadság* hirdetett gyakornoki programot Pécsset az ottani tudósítójuk, *Ungár Tamás* irányításával. Így lettem náluk gyakornok több éven át, aztán jelentkeztem a *Riporter kerestetik!* c. műsorba, és elég jól szerepeltem. Ennek is köszönhetően az egyetem elvégzése után már úgy mentem fel Pestre, hogy szerkesztői állásra kaptam ajánlatot egy lakberendezéssel foglalkozó lapnál. Az építészeti érdeklődést soha nem engedtem el, és az egyetem alatt elvégeztem egy OKJ-s lakberendezői tanfolyamot is, így testhezálló volt a feladat. Külsősként már előbb is dolgoztam nekik: egy fotós barátommal jártuk az országot, és szép házakat, otthonokat mutattunk be. Nem csinálhattuk rosszul, mert ezek alapján kaptam meg az

Pálinkás Norbert

Szabó Gábor felvétele

állást a *Szép Lak* magazinnál, ahol nagyjából három évig dolgoztam. Utána az akkori köztelevízió életmód magazinjához kerültem szerkesztőnek. A gyártó cégnek más műsorai is voltak, és a televíziós vonal jobban izgató, anyagilag is csábítóbbnak tűnt, így – bár az írást sem tettem félre teljesen – beindult a tévés karrierem: nagyjából 2000 óta jellemzően mozgóképes dolgokat készítek.

– *Melyeket tekinted tévés-filmes pályafutásod legfontosabb állomásainak?*

– A napi politikai és hírműsorokon kívül szinte minden műfajt kipróbáltam legalább egy-egy munka erejéig. Fontos állomás volt az *MMM (Mi, mennyi, miért?)* című fogyasztóvédelmi sorozat az akkor még közszolgálatnak nevezhető csatornán; ott voltam riporter, majd főszerkesztő is. Később dolgoztam a *Friderikusz Sándor A szólás szabadsága* című műsorában, ezt is nagyon szerettem. Amikor ez a korszak véget ért, megkeresett egy korábbi kollégám azzal, hogy indul egy új tematikus csatorna – akkor még nem nagyon tudtuk, mik is azok a kábelcsatornák –, ahol a nap 24 órájában csak főzni fognak, és ehhez keresnek szerkesztőket. Én már akkor is sokat főzőcskéztem, a gasztronómia is érdekelt, így kerültem a frissen induló *TV Paprikához*. Ennél a cégcsoportnál aztán nyolc évet töltöttem el, pedig több tulajdonosváltást is megéltünk; az én televíziós pályámnak meghatározó korszaka volt ez. Amióta eljöttem onnan, szabadúszó vagyok, de főként a dokumentumfilm műfaj irányába mozdultam

el. Bár azóta pl. *Borbás Marcsival* csináltam *Gasztroangyal*-műsort is, de abban is van némi dokumentarista jelleg. A *Spektrum* tévé számára készítettem olyan sorozatokat, amelyeket aztán neveztek fesztiválokra, és számos díjat is nyertünk. Ezek közül az első a *Kicsi ország – kicsi Kína* c. sorozat volt, amely a Magyarországon élő kínai közösséget mutatta be belülről, de jól sikerült a *Tabukról tabuk nélkül* is, azzal jöttek a fesztiváldíjak. Minden feladatból sokat lehetett tanulni. Eleinte egészen alapvető dolgokat is: mi a dramaturgia, a történetmesélés, milyen egy rövidfilm, miért úgy követik a vágóképek egymást, ahogy; egy interjúban mi a jó kérdezéstechnika stb. Vagy éppen hogyan lehet egy forgatást előkészíteni, hogyan készíted fel (akár még telefonon) az alanyaidat, hogy mi vár rájuk, hogyan lehet bizalmi légkört építeni. Egy jó médiaskolában mindezt nyilván tanítják, csak hogy én ilyenbe nem jártam, így mindezt ebben a néhány évben, a napi gyakorlat során sajátítottam el.

– A filmkészítés melyik területét érzed leginkább a magadénak?

– A gasztrotévézést nagyon szerettem, főleg hogy a TV Paprikánál különböző minőségekben (szerkesztő, rendező, kreatív igazgató és producer) szinte minden műsor átfolyt a kezemen, a végén már több országnak szóló adásokat készítettünk több nyelven. Nem hiszem, hogy Közép-Európában bárki több gasztronómiai műsort gondozott volna nálam, akár a műsorok számát, akár a leforgatott perceket nézzük. A másik kedvenc pedig a dokumentumfilm, akár egyórás, akár – mint most a Katinka-film – nagyobb alkotásokról van szó. De nem a hossza a lényeg, hanem az, hogy modern dokumentarista eszközökkel elmesélj egy történetet, amelyet szívesen végignéznék, azt érzik, hogy ennek volt eleje, közepe, vége, és valamit adott is a nézőnek.

– Hogyan talált meg a Katinka-film elkészítésének lehetősége?

– Éppen befejeztük a *Tabukról tabuk nélkül* második szériáját, ami elég húzós egy évet jelentett, és arra készültem, hogy egy-két hónapot biztosan pihenni fogok, annyira kimerültem. Azt terveztem, hogy három hétre elutazom Kubába, hogy meglátogassam egy ott élő barátomat. Nem sokkal az indulás előtt csörgött a telefonom, és egy producer hívott (én nem hallottam róla korábban) azzal, hogy látták a *Tabuk nélkül* sorozatot, tetszik a megközelítésem, és valami ilyesmit szeretnének az új dokumentumfilmjükhez is, bár a téma egészen más: egy híres sportolóról terveznek egyfajta portréfilmet forgatni. Ezt követően derült csak ki, hogy *Hosszú Katinkáról* van szó, illetve az, hogy olyan költségvetés áll rendelkezésre, hogy Magyarország legdrágább dokumentumfilmje lesz. Amikor ezt meghallot-

tam, eleinte attól tartottam, hogy valamelyik barátom ugrat ezzel a felkéréssel, de aztán kiderült: komolyan gondolják. Természetesen azt mondtam, hogy érdekel a feladat, csak várják meg, amíg visszajövök Kubából. Aztán 2019 decemberében találkoztunk személyesen is, de addigra már Katinka is aláírta a szerződést, és lényegében összeállt a projekt. Így ekkor már tudtuk egyeztetni az elképzeléseket, 2020 januárjában pedig már utaztunk is az első forgatásokra Dél-Afrikába. (Katinka már a karácsonyt is Fokvárosban töltötte.) Én Katinkát korábban személyesen nem ismertem, bár persze tudtam, ki ő, és mint bajai lánynak, követtem a karrierjét is. Viszont soha nem voltam nagy sportrajongó, bár a focit a – a legtöbb magyar fiúgyerekhez hasonlóan – nézni és csinálni is szerettem, a televízióban egy-egy jó kézilabda-, vízilabda- vagy tenisz-közvetítést megnéztem, de mondjuk atlétika vagy úszás kedvéért biztosan nem ültem volna le a tévé elé, legfeljebb egy várható nagy magyar siker esetén.

– Mi volt az elvárás a filmmel kapcsolatban?

– Mindenekelőtt az, hogy olyan okos-értelmes dokumentumfilm készüljön, amely nemzetközi szinten is megállja a helyét, oda lehessen tenni az HBO-n vagy a Netflixen futó alkotások mellé. Cél lenne ugyanis a nemzetközi forgalmazás is, hogy sokan megnézzék a világban. Itt mind a tartalom, mind a technika nagyon fontos, a képi és látványvilágnak, hangtechnikának a nagy szolgáltatók elvárásainak is meg kell felelnie. A tartalom szempontjából pedig nem mellékes, hogy Hosszú Katinka talán nemzetközi szinten a leginkább piacképes magyar sportoló: 400 000 követője van a közösségi médiában (a fele külföldről), Amerikában járt egyetemre, Kínában a nevével ruhamárkát gyártanak, aztán felépítette az Iron Lady imázst, így aztán nemcsak a saját sportágának elismert arca. (Népszerűségének megnyilvánulásaival szembesültem a külföldi forgatási helyszíneken is.) E nagy büdzsé miatt nem kellett nagy kompromisszumokat kötni, ügyeskedni (mint sok korábbi munkám esetében): a költségkeret összemérhető a nagy streaming-szolgáltatók hasonló műfajú alkotásaiéval. Bennem is megvolt az elvárás, hogy Katinkával olyan kapcsolatot építsek ki, amelyben meg tud nyílni, és több derüljön ki róla a filmből, mint amit a sajtóból egyébként is tudni lehet. Azt is meg akartuk mutatni, hogy rengeteg munkával vidékről, a 25 méteres bajai uszodából is el lehet jutni az olimpiai dobogó tetejére. Ezzel együtt lehet, hogy lesznek olyanok (a felemelő pillanatok miatt), akiket a film az élsportra buzdít, de olyanok is (a sok küzdelem, lemondás ábrázolása miatt), akiket teljesen elriaszt attól.

– Mennyire volt szerencsés, hogy Katinka és vőlegénye, Gelencsér Máté maga is producere volt az alkotásnak?

– Folyamatosan mindent megbeszéltünk velük, hogy mi is fog történni. Általában sem dolgozom úgy, hogy bármit ráerőltetnék a szereplőimre. Mindenkinek felajánlom már a munka legelején, hogy amit forgatunk, azt megnézheti, és ha nem érzi komfortosnak magát ebben, mondja el, mi zavarja, és akkor kitaláljuk, hogyan lehetne úgy megcsinálni, hogy ő is jól érezze magát benne. Katinka esetében úgy működött a napi munka, hogy hetente egyszer tartottunk egy megbeszélést (eleinte személyesen, a covid idején online), és egyeztetettük, mi történik vele a héten, akár sport, akár magánélet tekintetében. Eredetileg 70 napot terveztünk volna forgatni, a munka a tokiói olimpia végén zárult volna. Készült is egy előzetes vázlat, a lehetséges forgatási helyszínekről, másrészt a múlt eseményeit is fel kellett dolgozni: hogyan lett a négyéves bajai kislányból az Iron Lady. Ehhez a részhez Köbli Norberttel írtunk egy forgatókönyvet is, ebben igyekeztünk a pálya fontos állomásait meghatározni, és azt is ki kellett találnunk, hogy mindezt úgy mutassuk be, hogy mai is legyen, nem akartunk kizárólag archív felvételeket használni. Ezért forgattunk a bajai uszodában nagypapájával, Bakos Lászlóval, aki a régi időkre emlékeztető edzést tartott neki a film kedvéért. Nekem ez az egyik kedvenc jelenetem, mert itt a szereplőket hasonló szituációba hoztuk ahhoz, amelyben régen voltak. Jó esetben a helyszín vissza-idézése pedig emlékeztést, beszélgetést indít el. Amikor pedig a jelenben utaztunk egy-egy helyszínre, ott is megbeszéltük előre, mi várható, mi lehet az adott verseny szerepe a felkészülésben. Ha úgy éreztük, hogy ilyet már láttunk, akkor oda nem mentünk el – ezt mindig közösen döntöttük el. A filmes részt persze mi irányítottuk.

Stábértekezlet az irodában

– Ki választotta ki a munkatársakat a filmhez?

– Az operatőrt és a forgatókönyvírókat, Köbli Norbertet a producerünk, Lajos Tamás választotta (sokáig maga is operatőr volt); de az operatőr kollégával (Nagy András) korábban már én is dolgoztam. Norbival még nem, ők viszont Lajos Tamással már sok sikeres filmet készítettek, mondhatjuk, hogy ő Tamás egyfajta szakmai támasza. Persze egy dokumentumfilmhez a szó szoros értelmében nem kell forgatókönyv, így ő kreatív producerként működött közre. Az összes többi stábtagot (zeneszerző, vágó, szerkesztő stb.) én választhattam ki. A zene esetében az is fontos, hogy minden elhangzó zeneszám kifejezetten a film számára készült, és nagyon örülök, hogy egyik kedvenc zenekarom billentyűs-frontemberét, Tövisházi Ambrust (*Amorf Ördögök, Erik Sumo Band, Péterfy Bori & Love Band*) meg tudtam nyerni a filmzene megírásának. Ezt korábban egyik filmem költségvetése vagy szerkezete sem engedte meg. Ebből kiváló együttműködés született. Köbli Norbi játékfilmes tapasztalata is nagyon hasznos volt, különösen az utómunka során, illetve olyankor, amikor megtorpantunk: ilyenkor mindig volt egy jó ötlete. (Például amikor a covid miatt az olimpia megrendezése is kétségessé vált.) Az utómunka során sokszor dönteni kellett, hogy a sok felvett anyagból mi maradjon benne a filmben, és mit hagyjunk ki, mi szolgálja legjobban az elmesélendő történetet. Van, amiről azonnal látszott, hogy ki fog maradni, de vannak jó érzelmes jelenetek is, amelyekről megállapítottuk, hogy mellékszálak a történetben, ezért ki kell hagyni őket. Ennek eldöntésében nagyon jól jöttek Norbi javaslatai. Például egy háromnapos tenerifei forgatásból született egy félórás anyag, amelyből a filmben alig néhány perc látható. Komplet helyszínek (Barcelona, Helsinki) pedig teljesen ki is maradtak. Ugyanígy fontos szerepe volt, amikor egy-egy jelenet helyét kerestük a filmben. (Ha nem találtuk meg, általában kihagytuk.) A forgatás közben egyébként zajlott már a vágás, bár még nem tudtuk, mi marad benn. Ha a különböző paneleket összeadjuk, akkor is kb. hét órányi anyagunk volt, ebből kellett másfelet csinálnunk nagyon komoly műhelymunkával. Emiatt olykor dramaturgiaiailag jól sikerült jeleneteket is nagyon le kellett rövidíteni.

– Mi jelentette a legnagyobb élményt, és hol volt a legtöbb nehézség a forgatás során?

– A legnagyobb nehézség egyértelműen a covid volt a forgatás kellős közepén, hiszen az eredeti cél az volt, hogy elkísérjük a világ egyik legnagyobb úszóját élete ötödik (egyben valószínűleg utolsó) olimpiájára, ahol aranyesélyesnek számít, és a győzelme szép megkoronázása lett volna a pályájának és persze a

filmnek is. Na de ha elmarad az olimpia, bezárják az uszodákat, vagy ha lesznek is versenyek, de senkit nem engednek be a versenyzőkön és edzőkön kívül, akkor mi lesz? Ez szinte min-

dent bizonytalanná tett. Nekem a legnagyobb az volt, hogy korábban sosem jártam élsportolói közegben, most viszont láthattam, milyen emberfeletti munkát fektetnek a sikerreikbe. Amikor pedig ott vagy egy versenyen, látod a koncentrációt, akkor időnként én is abba a lelkiállapotba kerültem, hogy rendezőből szurkolóvá váltam. Ez nálam – pláne egy közepesen fontos, évközi versenyt nézve – korábban elképzelhetetlen lett volna.

– Mennyit változott a forgatás, filmkészítés során a *Katinkáról* kialakult képed?

– Természetesen sokat, de a filmnek eleve célja volt, hogy eddig nem ismert oldaláról is bemutatassuk. Ehhez nekem is meg kellett ismernem, főleg hogy korábban nem sokat tudtam róla. A sportsikereit persze ismertem, a válásának sztorijával tele volt a sajtó, de többet nem nagyon. A személyiségét inkább ebben a másfél évben volt alkalmam megismerni. A média leginkább azt sugallja róla, hogy rendkívül kemény, magabiztos nő, sportoló és üzletasszony, aki még az úszószövetséggel is szembe mert menni, a FINA-val szemben harcolt a versenyrendszer megreformálásáért stb. Szerintem viszont sok elbizonytalanodása, gyengesége van, és ez szerethetőbbé teszi őt a néző számára. Sokáig afféle superhősnek állították be (az Iron Lady brand erre rá is erősített), de a superhősöknek nincsenek barátai. Én úgy érzem, hogy ez a jelmez kellett neki ahhoz, hogy bajnok lehessen, miközben mindig ott volt mögötte az ember. Egy idő után ezért is válhatott terhevé ez a szerep, és mára eljutott odáig – bár a folyamat még nem ért véget –, hogy inkább Katinka szeretne lenni, mint Iron Lady. Engem ez a folyamat érdekelt leginkább, és ezért maradt ki számos dolog a filmből, mert e tekintetben nem volt érdekes. Csak a leforgatott nyersanyagból lehetett volna vagy tízfajta filmet készíteni, számomra elsősorban az említett személyiségfejlődés

A premier után: (balról) Köbli Norbert kreatív producer, Pálinkás Norbert rendező, a főszereplő Katinka és Hatala Csenge szerkesztő

ábrázolása volt a legfontosabb.

– A számos – hazai és külföldi – forgatási helyszín közül hol volt a legjobb, és hol volt a legnehezebb forgatni?

– Ahogy közeledett a tokiói olimpia valós időpontja, egyre nehezebb volt forgatni, előtte egy-egy edzőtáborban vagy egy edzésnek felfogott szinten tartó évközi versenyen jóval könnyebb. Ahogy nőtt a nyomás, egyre nehezebb lett a mi munkánk is, hiszen kevésbé zavarhattuk, ő is arra fókuszált, hogy mit tud majd nyújtani, hogyan tarthatja az edzéstervét stb. Ha még egyet mondhatok, akkor az első forgatást emléthetem, amikor megérkeztünk Fokvárosba. Az első néhány nap nehezen ment, mert még én sem tudtam, mit engedhetek meg magamnak, mennyire mehetek közel hozzá, és ő sem tudta, hogy mi mennyire megyünk bele a komfortzónájába, mennyire zavarjuk. Például egyszer, amikor az edzést követően elhagyták a nyitott uszodát, visszaküldtem őket, hogy a mögöttük látható gyönyörű dél-afrikai tájat is fel tudjuk venni. Ezen Katinka először megdöbbsent, nem akart „eljátszani” dolgokat, de aztán megérttettem vele, hogy miért szükséges bizonyos mozzanatokat, tevékenységeket megismételni egy szép felvétel kedvéért. Onnantól viszont én is rájöttem, hogy ezután mindig két kamerával kell dolgoznunk, és akkor nem maradunk le semmiről.

– A bajai időszakból sok életrajzi elem (a gimnázium, a szülők válása, a testvérek, díszpolgári cím) kimaradt, de Pass Ferenc edző is csak egy mondatot kapott. Miért?

– Az edzők közül Petrov Árpádnak is egy mondat jutott, igazából közülük többet csak a nagypapa, illetve Dave Salo beszélt. Utóbbi is egyfajta (nagy)apafigura volt a számára. Egyébként elég sokat forgattunk Baján. A gimnáziumban magántanuló volt, ellentétben a „Gyaxival”, ahol még járt, és volt olyan osztálytárs, akivel maig is jóban van. Másrészt a

másfél óra nagyon rövid idő, bizonyos dolgokat fel kellett áldoznunk a történet érdekében, különben csak afféle információdarálás született volna belőle. A gimis korszakról Katinka csak egy-két mondatot mondott, nem is láttuk értelmét, hogy forgassunk a „Bélában”. De pl. Baján elemezték ki a nagyapjával a londoni úszását, ami Katinkát a mai napig is megrázza, ha nem is mondja ki. Egyetlen bajai dolog maradt ki, amit sajnálók: a tervek szerint összehoztuk volna, hogy Katinka, illetve egykori kosaras édesapja és testvérei kosárlabdáznak, és közben arról beszélnek, hogy ő miért nem ezt a családi hagyományt követte. De minthogy a Németországban élő Gergő bátyjának abban az időben koraszülött gyermeke született, nem tudott hazatérni, így ez a rész kimaradt. A válás történetéről egy felvett interjúban esett szó, de az alaptörténet szempontjából ezt nem éreztük olyan jelentőségűnek, így végül ezt sem használtuk fel.

– Voltak olyanok, akik nem kívántak szerepelni a filmben?

– A többség örömmel vállalta a szereplést. Katinka első férje, *Shane Tusup* nem vállalta, pedig elég hosszú ideig tárgyaltunk vele is, csak én magam legalább négy-öt alkalommal személyesen beszéltem vele erről. Ennek ellenére sem kívánt részt venni a filmben, de legalább ahhoz hozzájárult, hogy a közös, illetve róla készült archív felvételeket felhasználjuk. Eleinte szerettünk volna *Gyárfás Tamással*, a korábbi úszószövetségi elnökkel is forgatni (vele Katinkának komoly összetűzése volt egy szerződés kapcsán), de ő sem kívánt szerepelni, és nem is akarta indokolni.

– Milyen kritikák érték a filmet, hogyan éltek meg őket?

– Kritizálni természetesen szabad, hiszen a kritika azt mutatja meg, amit a szerzője érez, miután megnézte a filmet. Az alkotás mindenkiből mást vált ki. Tudtuk azt is, hogy a film legalább annyira megosztó lesz, mint Katinka személyisége. Nagy rajongótábora van ugyan, de vannak, akik – mint más, sikeres emberek is – nagyon utálják. Ráadásul a személye még politikai kontextusba is került: sokan azért nem

kedvelik, mert úgy látják, jogosulatlan előnyöket élvez másokkal szemben. Az ország megosztottsága a hozzá való viszonyulásban is tükröződik. Ilyen értelemben arra fel voltunk készülve, hogy az ország egyik fele szeretni, a másik pedig utálni fogja filmet, bármilyen legyen is. Azt azért jó látni, hogy mindkét oldalon vannak pozitív kritikák is. Mi is tudjuk, hogy sok dolog kimaradt a filmből: mi erre a történetre koncentráltunk, nyilván más is el lehetett volna mesélni. Sokan mondják, hogy imázsfilm lett – ezzel nem értek egyet; nem annak szántuk. Ha valaki a filmet megnézve jobban kedveli vagy legalább megérti Katinkát, az nem az imázsfilm-jelleg miatt van, hanem mert valamit meg tudunk mutatni az emberi oldalából. De nekem igazából nem esett rosszul egyetlen kritika sem, még ha egyes hibákat fel is róttak a filmnek.

– Egy ilyenfajta film mikor tekinthető sikernek?

– Írták egyesek, hogy a Katinka-film megbukott, merthogy milyen kevesen nézték meg a moziban. Persze egy dokumentumfilm esetében más számít bukásnak vagy sikernek, ráadásul voltak, akik – főleg Lajos Tamás személye és a magas állami támogatás miatt – beskatulyázták a filmet NER-propagandának. Volt azért olyan, aki rámutatott, hogy egyáltalán az elmúlt években hányan ültek be moziba dokumentumfilm kedvéért Magyarországon, és az első hónap után a mi munkánk a második legnézettebb film volt a maga kategóriájában. Azon persze el lehet vitatkozni, hogy a dokumentumfilm moziba való-e egyáltalán, és ott versenyezhet-e a blockbusterekkel. Ehhez képest ha megnézik harmincezren, az nem rossz. Ha azt nézzük, hogy mennyire hozza vissza a befektetett pénzt, akkor beszélhetnénk bukásról, de nem is számítottunk arra, hogy eltartja magát. (Ez a népszerű, nagy

magyar közönség-játékfilmeknek sem megy.) Ha majd a televíziók is játszani kezdik, biztos, hogy sokkal többen megnézik majd. Ma már a mozi műfaja is kezd válságba kerülni, a poszt-covid időszakban eleve nehezebben mennek moziba az emberek. Az eddigi nézőszám egy hollywoodi szuperprodukcióhoz képest persze kevésnek tűnhet,

Az utazó stáb Katinkával és párjával a nizzai sportuszodában, egy nemzetközi verseny után

egy dokumentumfilm esetében azonban kiváló. Külföldön még nem játsszák, két nagy streaming szolgáltatóval zajlottak tárgyalások, de ez a Filmintézet feladata. Ha ezek sikeresek lesznek, akkor bekerülhet az HBO vagy a Netflix programjába.

– Mit tudhatunk meg a magánéletről?

– Van két kamasz, már-már felnőtt fiam: *Berci* 15 éves, most volt elsős egy Waldorfgimnáziumban; a nagyobbik, *Milkó* pedig 18 lesz hamarosan, ő kéttannyelvű német iskolába jár. Az édesanyjuktól már több mint egy évtizede elváltam, azóta fele-fele arányban neveljük őket, a viszonyunk jó, a nevelésben is jól együtt tudunk működni. Persze kamaszként lassan kezdik a fiúk is a saját útjukat járni, de ez így is van jól. Én pedig egy boldog párkapcsolatban élek a barátnőmmel, *Szilvivel*.

– Milyen újabb terveid vannak a közeljövőre?

– Mostanában kicsit visszatértem az eredeti szakmámhoz, a közműveltséghez. Három éve belefogtam egy műemléki védelem alatt álló sváb parasztház felújításába a Tolna megyei Kalaznón. Ezt nagyon élvezem, főleg hogy az építési munkát saját kezűleg végzem, és mondhatom, hogy most már építési vállalkozó is vagyok: vállaltam más népi építészeti értékek megmentését is. Van azért filmes projektem is: egy nem sport témájú dokumentumfilmes munka előkészítésén is dolgozom, de erről még nem árulhatok el többet. Hosszabb távon a bácskai régióhoz kapcsolódóan is vannak filmes terveim: nagyon izgat a második világháború utáni népmozgás (a németek ki-, a székelyek és más népcsoportok letelepítése, majd együttélése, amelyben az én családom is érintett volt), amit talán játékfilmes formában lehetne a legjobban feldolgozni. Dokumentumfilm már nehezebb lenne, hiszen kevesen élnek már az élménygenerációból. Azt nem tudom, készítené-e valaha játékfilmet, de ha igen, akkor ez a téma az elsők között lenne, amit filmre szeretnék vinni, óriási drámaiság van benne, főleg amikor a kitelepítendő és az új telepések egy ideig kénytelenek voltak ugyanabban a házban együtt élni. ■

Nagy András vezető operatőr és Pálincás Norbert rendező a *Duna Arénában*, a film egyik felvételi napján

Emlékképek Gergely Józsefné Békei Irén hagyatékából 6.

Azok az ötvenes évek

Közzéteszi: Marosvásárhelyiné Gergely Anna

■ Anna lányomat 1950 szeptemberében beírtattuk a Madách Imre utcai óvodába, mert már februárban betöltötte a harmadik életévét. Ezt az óvodát – mint ahogyan Baján az összes többi piros klinkertéglás óvodát is – a gróf *Klebelsberg Kunó* kultuszminiszter által kezdeményezett program alapján építették az 1920-as évek végén. (Sajnos már nem óvoda, pedig már én is, a lányom, sőt az unokáim is oda jártak!) Az óvoda közel volt hozzánk, de azért minden nap elkísértem őt, egy kicsit nosztalgálni is. *Elek Mária* lett a kiscsoportosok vezetője, aki egyedül élt az óvoda szolgálati lakásában. Mária édesanyja is óvónő volt Alvéken, akkoriban szinte természetes volt, hogy ő is ezt a hivatást választja.

Testvérét, *Elek Bélát* már régebről ismerem, gyakran jártam az üzletében, mert *Elek és Fóti* néven írószereket és könyveket árusítottak (Még létezett a magántulajdon!) Középsiskolásként szinte naponként megfordultunk a boltban *Gyimesi Klára* barátnőmmel, mert megengedték, hogy válogassunk a könyvek között, amit mi nagy izgalommal meg is tettünk. Bélának (akinek *Ilidikó* nevű leánya később Anna lányom legjobb barátnője lett az iskolásévek alatt) megemlítettem, hogy megismertem a testvérét, Máriát, aki Anna óvónője lesz. Béla figyelmeztetett, hogy Mária nagyon érzékeny lélek, de jó óvónő, aki csak a hivatásának él.

Mi, a szülők is Mária néninek szólítottuk. Közélebb volt már a nyugdíjazáshoz, és nehezen viselte, hogy új módszer szerint kell majd nevelnie a gyermekeket, mert a háború utáni rendszerváltozás új típusú nevelési munkát írt elő az óvodának, iskolának egyaránt. Ő az óvónőképzőben *Maria Montessori*, a híres olasz gyermeknevelő elvei szerint tanulta a 3-6 éves gyermekek nevelési módszereit. Montessori pedagógiai célja volt az, hogy nyugodt, békés légkörben egymással toleráns, segítőkész, tevékeny gyermekeket neveljenek, és azok lel-jék örömeiket az ismeretszerzésben, legyenek kreatívak önmaguk fejlesztésében is. Ismerjék, szeressék és védjék a környezetet. Vegyék észre mindenütt a szépet, tudjanak gyönyörködni a művészi alkotásokban. A kölcsönös megértés és szeretet, a közös élmények alapján alakítsanak ki harmonikus gyermekközösséget, akik tudják, hogy egymást nem szabad zavarni, bántani és a környezetet rombolni. A gyermekek tanulják meg kívánni egymást és tisztelni a másik foglalatosságát, örüljenek mások eredményeinek, segítsenek egymásnak.

Egyik fontos cél volt az összetartozás, az egymásra figyelem, az önfegyelem és a felelősségtudat kifejlesztése. A Montessori-óvodákban nagy hangsúlyt fektettek az anyanyelvi nevelésre, az egészséges életmódra és természetesen a játékra. Nevelési elveik közül a legfontosabbak: a gyermekekbe vetett bizalom, a szépség és a szeretet az óvodai életben, a csend ismerete és átélése. Szerencsére az utóbbi évektől újra reneszánszát éli ez a felfogás.

Elek Mária vallásos ember volt, ezt azonban titkolnia kellett, nem járhatott vasárnaponként templomba, ezért otthon imádkozott mise helyett. Félelemben élt, nehogy emiatt megszüntessék a munkaviszonyát. De akkoriban viszonylag kevés volt a képzett óvónő, és sok volt a gyerek, úgyhogy a közelben két óvoda is működött: az egyik a Madách utcában, a másik a Fehérló utcában. Az ide járó gyermekek azután jórészt a Flórián utcai általános iskolába kerültek. (Jelenleg Szent Balázs nevét viseli az iskola, és egyházi fenntartású lett.)

Hamar felismertem, hogy Mária néninek az alkalmazkodás nagyon nehéz, és megígértem neki, hogy mindenben a segítségére leszek. Egy kicsit tartott a szülőktől is; nem tudhatta, hogy ki milyen, hogyan viszonyul az új rendszerhez, ezért a bizalmába fogadott. Én akkor 24 éves voltam. Megalakult a Szülői Munkaközösség (SZMK), megválasztottuk *R. Ignácnét* elnöknek, aki megfelelt az előírásoknak. Falusi, földnélküli szülők gyermekeként fiatalon ment férjhez. *R. Ignác* szerény ember volt, de megbízható párttagnak bizonyult, ezért állást kapott Baján, a Járási Pártbizottságon. Kaptak egy egész házat, mert az üresen állt, mivel a tulajdonosokat kirakták belőle, így Boriskáék három gyerekkel beköltözhetek.

Még az év kezdete előtt mi, a szülők hoztuk rendbe az óvodát: megtisztítottuk az ablakokat, lemostuk a kispadokat, asztalokat, kitakarítottuk az udvart, így rendezett környezetben lehetett megkezdeni az évet. Mivel sok gyermek volt, népes lett az SZMK is. A társadalmi munkából szinte mindenki kivette a részét, ez össze is hozott bennünket. Az oktatási intézmények felső hatósága a Városi Tanácsok Oktatási és Művelődési Osztálya volt, Baján is onnan kapták a rendeleteket és utasításokat. Mária néni mindig izgatottan bontotta fel a felügyeletől érkező leveleket, félt a benne rejlő tartalomtól. Az óvónőknek együtt kellett működni az SZMK-val, ekkor ez szigorú kívánalom volt. Boriska élvezte, hogy ő is

„rangot” kapott, hiszen az ura is fontos hivatalt töltött be a pártnál. Tetszett neki, hogy ő lett az SZMK elnöke, arra azonban nem gondolt, hogy meg tudja-e oldani a rá váró feladatokat. Különben jólelkű asszony volt, aki egy kicsit nehezen szokta meg a városi életet. Az SZMK megbeszéléseken Mária néni mindig elmondta a feladatokat, ő pedig szorgalmasan bólintgatott hozzá.

Nem volt tisztában azzal, hogy a férje milyen feladatokat hajt végre a pártnál, hogy tulajdonképpen emberi sorsok függenek a döntéseitől: ő bírálta el, ki maradjon állásban, és kinek kell felmondani, mert „a munkásosztály ellensége”. Boriska különösebben nem értett a politikához és a „mai” élethez. Ő főzött, mosott, becsületesen nevelte három gyermekét. Én is tartottam tőle egy kicsit, jelenlétében nem is beszélünk Máriával.

Egyik alkalommal áthívták Boriskát az óvodába mint SZMK elnököt, mert „feladatot” kapott a felsőbb hatóságoktól:

– Óvónéni! Én ezt nem tudom megcsinálni, mert csak kicsit tudok olvasni!

Mária néni látta, hogy Boriska nagyon megijed, és azt javasolta neki:

– Beszélje meg otthon a férjével ezt a dolgot, ő majd tanácsot ad, hogy mit csináljunk! -Másnap Boriska megjött az ura üzenetével:

– Keressen az óvónéni olyan asszonyt, aki alkalmas erre a felolvasásra és az utána következő vita levezetésére!

Mária rám gondolt! Kértem, adja oda a novellát, hogy elolvassam és felkészüljek, ha már el

Sipos Loránd grafikája

kell vállalnom ezt a kényes feladatot. Másnap a dadus lélekszakadva jött, hogy azonnal menjek az óvodába. Átmentem. Boriska kisírt szemekkel ült ott, és Mária is megijedve várta, hogy mit válaszolok a felkérésre. Amikor láttam a két nő riadt tekintetét és Boriska esdő hangját:

– Ugye, elvtársnő elvállalja? – nem haboztam. Igent mondtam.

Kértem, hogy a következő hétre hívják össze a szülőket. Mindkét nő szívéből nagy kő esett le, megszabadultak a kényes helyzetből. Most bennem toltak fel a kérdések: Mi lesz ebből az egészből? Hiszen én igazából nem értettem egyet a novella tartalmával.

Arról volt benne szó, hogy az emberektől falun elviszik a lovakat, a teheneket, a gabonát a közösbe, és ebbe bele kell nyugodniuk, mert majd utána jobb lesz. Most új világ jön, és ez jobb lesz, mint az urak alatt volt, mert ettől majd évek múlva mindenki gazdaggá válik a faluban. Ebbe a gondolatba végül az emberek beletörődtek – így végződött a történet.

– Te jó Isten! Ez a *Nagy Sándor* megbolondult, hogy ilyen novellát írt! – gondoltam. És az oktatási osztály hogyan kívánhat ilyen egy óvodában a szülőktől, mit fognak mondani az emberek?! Nem lehetett mit tenni, hiszen

a megyei pártbizottság „*pártfeladatként*” írta elő a novella ismertetését az iskolákban és az óvodákban.

Az egyik délután felolvastam az írást, a szülők síri csendben fogadták. Senki sem szólt hozzá, csak Boriska:

– Elvtársnő! Meglátjátok, így majd jobb lesz!

Mária néni és én megkönnyebbültünk, hogy sikerült a feladatot teljesíteni. Örültem, hogy senki nem szólt hozzá, így nekem sem kellett állást foglalnom. Azonban megértettem azoknak a „*szereplőknek*” a fájdalmát, akikől elvettek mindent, hiszen a mi családunk is ugyanebben a cipőben járt. Másnap R. Ignác eljött hozzánk megköszönni, hogy Boriskát kisegítettem.

Elmúlt 35-40 év is, és egyszer beállított hozzánk R. Ignác.

– Hát maga hogy kerül ide, mi szél hozta? – Meglepődtem.

– Itt lakom Baján, Boriska már régebben meghalt, és én egyedül vagyok, a gyerekeim nem törődnek velem, a falumból meg kinéznek, mert kommunista voltam.

– Üljön le! – kértem, és helyet kínáltam a már idősebb embert.

A régi óvodás korról kezdtünk el beszélgetni.

– Ezért is jöttem – mondta Ignác.

– Nem akarok úgy meghalni, hogy valamit el ne mondjak magának. Amikor még a pártbizottságon dolgoztam, a kezembe került a kitelepítésre várók listája, és azon rajta volt a maguk családja is. Meglepődtem, hiszen maga olyan jó volt, hogy kisegítette Boriskámat. Amikor ott voltam maguknál megköszönni a felolvasást, láttam, hogy olyan körülmények között élnek, amelyen meglátszott a háború nyoma. Akkor arra gondoltam, hogy maguk nem is olyan gazdag emberek, és különben is rendesek. Új listát készítettem, de a családjuk nevét a gépiróval már nem gépeltettem rá, szóval kihagytam magukat. Sajnáltam volna, ha magukat is elviszik.

Megdöbbsentem, mert erről én eddig nem hallottam semmit. Ha Ignác nem jön el, ezt sohasem tudom meg. Ennyi év után kellett csak tudomást szereznem róla. Ha visszagondolok, milyen idők is voltak ezek, megborzongok. Most legyek hálás Nagy Sándornak, hogy megírta ezt a novellát, amelyet nekem kellett felolvasnom és megértetnem szülőtársaimmal?! Mert különben mi lett volna velünk...? Ilyenek a „*véletlenek*”, a sors így hozta; remélem, hogy sohasem jönnek vissza azok az ötvenes évek ... (2006) ■

Apáról fiúra...

Népszokások szövegeinek nyelvi sajátosságai a változások tükrében 2. rész

Csorba Melinda Lilla Regölés

■ A regölés a kereszténység előtti időkbe visszanyúló, ősi magyar népszokás, olyan termékenységvarázsló rítus, amely eredetileg a téli napfordulóhoz kapcsolódhatott, később karácsony másnapjához, végül Szent István király napjához kötődő néphagyománnyá alakult át. Már a középkorban széles körben ismert volt, a vízkereszt után következő első hétfőt *regölő hétfőnek* nevezték.

Az utóbbi két évszázadban a Dunántúlon és Erdélyben (Udvarhely megyében) volt szokásos. A Dunántúlon ifjú legények jártak láncos botokkal, köcsögdudával és más népi hangszerekkel felszerelve azon házakhoz, ahol eladó leány volt, s elénekelték a hajadonnak és a ház urának éneküket. Az előadott dalok a *regösénekek*.

Az első regöséneket csak 1838-ban közölték nyomtatásban. Országos gyűjtésüket pedig *Sebestyén Gyula* végezte. Ő jegyezte fel az Udvarhely megyei regöséneket is, ahol a refrén „*de hó reme róma*”. Az ősi szöveg a későbbi regösénekekhez hasonlóan jókívánásokból s adománykérésből áll. A csodaszarvas-motívum, a refrén s a dallam

sajátosságai alapján archaikus rítusénekek tartják, mely a régi sámánénekekkel is összefügghet. Régiesebb nyelvezetétől eltérően tulajdonságaiban megegyezik utódaival. Az adatgyűjtő munka világosan mutatja, hogy népi fohászainkban, téli napfordulói köszöntéseinkben, ráolvasásainkban, párosítóinkban, régi típusú balladáinkban, mondáinkban és népmeséinkben számos olyan szövegrészletet találunk, amelyek szoros kapcsolatot mutatnak a regösénekeinkkel.

Megnéztem egy ősi regöséneket mai köznyelvi átíratában: „*Amott keletkezik egy ékes nagy út, a mellett keletkezik egy halastóállás./ Haj, regii rejtem, regü rejtem./ Azt is fölfogá az apró sasocska (sasocska?), arra is rászökik csodafíuszarvas./ Haj, regü rejtem, regü rejtem./ Noha kimennél, uram, szent István király vadászni, madarászni./ de ha nem találál sem vadat, sem madarat, hanem csak találál csodafíuszarvast./ Haj, regü rejtem, regü rejtem./ Ne siess, ne siess, uram, szent István király az én halálomra./ Én sem vagyok vadlövő vadad, hanem én is vagyok az atyaistentől hozzád követ./ Haj, regü rejtem, regü rejtem./ Homlokomon vagyok fölkelő fényes Nap. oldalamon vagyok árdeli szép Hold. Jobb vesé-*

men vannak az égi csillagok./ Haj, regü rejtem, regü rejtem./ Szarvam vagyok, ezer vagyok, szarvam hegyén vagyok százezer szövétnek, gyújtatlan gyulladnak, oltatlan alusznak./ Haj, regü rejtem, regü rejtem. (Közli Palkó István: Dozmati regös-énekünk képvilága és világképe. Életünk, 1980. 9. 767- 777.)

Megvizsgáltam a szöveg nyelvi sajátosságait. A benne előforduló igék nagy többségükben jelen idejűek, csak a „fölfogá, kiménél, találál” alakok vannak folyamatos múltban. Ezek az igeidő-alakok a lejegyzés idején már nem éltek az adott nyelvjárásban, ahogy már ma sem használjuk őket. Ezért át is fogalmazódtak „fölfogta, kimentél, találtál” ma is létező múlt idejű, vagy a hangzásban jobban hasonlító „kimennél, találál, fölfogná” feltételes módú alakokra. Ezek az igeidő- és igemódváltozások azért érdemelnek említést, mert a különböző változatokban szerepelnek, ráadásul ékes bizonyítékai egyben a szájhagyományos átörökítés ingadozásainak, bizonytalanságának.

A regösök szövegei kapcsolatban állnak a magyar ősvallással. Jelképrendszerük kozmogonikus és átfogó, a világmindenséget tükrözi vissza, de ezt a ma embere számára

is megfejthető módon teszi. Térjünk is rá szövegünk egyes szavainak, kifejezéseinek, szóképeinek nyelvtörténeti, etimológiai és jelentéstan megvilágítására, amelyek az énekek megértéséhez hozzásegíthetnek bennünket!

A „regüs-regös” szó a mágikus szöveg és a szöveget recitáló szereplő megjelölése. Énekünkben a „regüs-regös” szó *varázsolót, bűvölőt, mágust* jelentett, szótövének, a reg-reg(ü)nek pedig varázsolás, bűvölés, mágia a helyes értelmezése. Így szövegünk esetében a *varázsnak* megjelölést adhatjuk a regös szinonimájaként. A szónak a címadáson túl a refrénben van a legfontosabb szerepe, két fő változatban fordul elő: „Haj, regü rejtem, regü rejtem./ Haj, regül ejtem, regül ejtem.”

A „haj” akaratlan érelemtörést kifejező indulatszó. Funkciója emellett a figyelem kiváltása, buzdítás, nógatas. A „regü rejtem” pedig mai nyelvhasználatunkban kb. annyit tesz: „varázsbba rejtem”. A második verzió szerint „regül ejtem”, ennek jelentése: „varázsul ejtem”. A két változat jelentéstartalma lényegében ugyanaz.

A másik kulcsszó, a „*csodafíuszarvas*” három tagból álló összetétel, amelynek minden tagja (csoda, fiú, szarvas) a köznyelvből ismert, jelentésük külön-külön érthető, de összetett szóként értelme már nem teljesen világos. Az idők múlásával maguk a regösök sem tudták ősi, igazi jelentését. A „*csodafíuszarvas*” ugyanis nem csoda, nem fiú, nem szarvas; sem állat, sem ember: a szókép a Bak csillagképet jelöli. A csillagkép időtlen idők óta létezik és mozog az égen, az emberek sok ezer éve megfigyelik. Ez hordozta annak idején homlokán az újjászülető, fölkelő fényes Napot a téli napfordulón. Szövegünk története ezt a kozmikus eseményt fogalmazza meg.

A csodaszarvas így lett a téli napforduló égboltjának jelképe, hiszen szarvai közt a Nap, majd az azt helyettesítő gyertyák a megújuló, újjászülető fényt jelképezik; a hosszú életet, a halhatatlanságot, az élet újjászületését szimbolizálják. A regösénekek pogány, csillaggyertyás agancsú csodaszarvasa a keresztények szemében Krisztus-szimbólum, nekik a felhőből alászálló szarvas Krisztus jelképe. A csodafíuszarvas tehát maga Jézus Krisztus, aki megnyitotta az égi hazát István királynak.

Vizsgálандó az „*apró sásocska*” is. Más szövegváltozatokban ennek is vannak értelmesítő vagy inkább rontó kísérletei. A „*sásocskának*” az a szerepe, hogy a „*halastó-állást*” felfogja, így természeti környezetébe beleillik, azonban a csillagok világában járunk! Bár szövegünk mondanivalóját a sás jelenléte nem zavarja meg, a csillagképek között nem sok keresnivalója akad, tehát szövegromlásnak kell tekintenünk használatát a „*sas, saska, sasocska*” helyett. A Sas csillagkép a Földről nézve a Nyilas,

a Bak és a Vízöntő irányában látszódik. Mivel ennek a szövegünkbe rögzített történésfolyamatban különösebb szerepe nincsen, azért el is homályosult idővel, apró sássá alakult.

A „*halas-tó-állás*” újabb szókép, amelynek tagjaiban a szarvas szomszédos csillagképeire ismerhetünk. Az egyik a Halak csillagkép, a másik a Tóállás (azaz a Vízöntő). Tehát előttünk van már három egymással szomszédos csillagkép: a Bak, a Vízöntő és a Halak. Megjelenésüknek természetesen célja, jelentése van.

„*Noha kimennél uram, szent István király vadászni-madarászni,*” Miért jelenik meg Szent István király (vagy mások szerint Szent István mártír) alakja? Azért, hogy a „*pogány*” kultuszt szelídítse, keresztényesítse, s ezzel az üldözést csökkentse. Másrészt „*helyettesít*” is valakit az ősi szövegben, akit nem lehet belőle kihagyni, méghozzá immár a negyedikként megjelenő csillagképet, a Nyilast.

A vadászó István király nem talál sem vadat, sem madarat, csak csodafíuszarvast. A csodaszarvas az ősi szövegek rituális formájában szólítja meg a vadászt, üldözőjét. Égi követként nevezi meg magát: „*Homlokomon vagyom fölkelő fényes Nap, oldalamon vagyom árdeli szép Hold, jobb vesémen vannak égi csillagok, szarvam hegyén vagyom százezer szövetnek gyújtatlan gyulladnak, oltatlan alusznak.*”

Hiányzik ebből az ősi regösénekből a termékenységvarázslás, az *összeregölés*. Tulajdonképpen szinte csak a csodafíú-szarvasos jelenet részletes leírása az egész szöveg. A későbbi alkotások további részletekkel bővültek, de az itt megteremtett alapokra épültek, ugyanis utódaiban ezek a jelenetek nem sokban különböznek ettől az ősi megfogalmazástól, a csodafíuszarvas monológia sok esetben szinte teljesen megegyezik. A szöveg archaizmusával kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy legősibb részleteiben nincs egyetlen névelő sem, ez a szófaj ugyanis nyelvünkben csak a 13-14. századtól létezik.

A *fiatalabb regösénekek* szövegének lényeges motívumai felépítését tekintve: a *termékenységvarázsló rész*, amelyben a gazdának és a ház-

népnek termékenységet, bőséget kívánnak, továbbá egy *párosító rész*, amelyben egy legényt *regölnek össze* egy leánnyal. Ezeket a mozzanatokat megelőzheti *bevezető rész* is, amely leggyakrabban abból épül fel, hogy a regösök elmondják, hogy hosszú útról jönnek, cserfából nadrágjuk, bükkfából bocskoruk. Nem rablók, hanem Isten követői, esetleg Szent István szolgálként mutatkoznak be. A bevezetéshez tartozik a csodaszarvasról szóló rész is. Tiszta folyóvíz keletkezik, rajta pázsit vagy sásos, s ezen csodafíuszarvas legelészik. Szarván a gyertyák gyújtatlan gyulladnak, oltatlan alusznak, testén a napot, holdat hordozza. Néha kéri Szent Istvánt, ne lőjön rá. További vallásos-mitikus motívumok is előfordulhatnak, látomászerűen megjelenhet Mária a kis Jézussal s három szép madár: Isten és a szentek. Minden szakasz után felhangzik a refrén: „*hej regö-rejtem*”, ill. ennek változatai. Ezután adománykérés következik. Egyes tájegységek esetében bizonyos részek hiányoztak.

Regösénekeink stílusa területi alapon vizsgálva igen eltérő, de – leszámítva a helyi szórendi eltéréseket és a hasonló fogalmi „csereberéket” – egy tájegységen belül igen hasonló. Ezért az egyértelmű szövegterzu-lások javításával és a hasonlóságok alapján összeszerkeszthető egy olyan változat, amely magába foglalja az adott tájegység regösénekeinek főbb jellegzetességeit. Nézzünk egy ilyen dunántúli regöséneket:

1. strófa: „*Kelj fel gazda, kelj fel! Áldás száll házadra./ Terült asztalával, teli poharával./ Azt is megadhatja az nagy jó Úristen!/ Nem vagyunk rablók, de Urunk szolgálai/ Hideg földről jöttünk, regölést kántálni./ Kinek füle fagyott, kinek keze-lába./ Gyógyítana minket kendtek adománya./ Rótt örök régi törvény! Haj, haj regö rejte! Ég sötét sátora ott fent kerekedik./ Halovány égi út azon megjelenik./*”

Regösök

A képek forrása: Magyar néprajzi lexikon, mek.oszk.hu

Mellette ezüstös pázsit formálódik./ Csillagfényű szarvas abban legelészik./ Rótt örök régi törvény! Haj, haj regő rejte! Csillagos szarvasnak ezer ága-boga./ Annak tetejében ezer fényes fáklya./ Megannyi szövétnek gyújtatlan gyújtassék./ Mindannyi szövétnek oltatlan aludjék./ Rótt örök régi törvény! Haj, haj regő rejte!"

2. strófa: „Tekintsél fel gazda, te házad népével./ Közben borral kínálj, minket igaz szívvel./ Azt is megadhatja az nagy jó Úristen! Föld szülte fa mellett folyó keletkezik./ Dúsfüvű mezők azt bőven körülveszik./ Amott kerekedik egy halas-tavi láp./ Az is ott benövé vad rengeteg sás-nád./ Haj, haj regő rejte! Regő, regő rejte! Emitt egy ékes út, közte nyiladozik./ Arról egy szűk csapás, ösvényke ágazik./ Körülveszi azt is egy zöldülő nádas./ Azon nevelkedik Csodafiú szarvas./ Haj, haj regő rejte! Regő, regő rejte! Ha kimennél oda, szent István királyom./ Halakért, madárért, vadászni lóháton./ De nem lelnél ott halat, madarat se vadat/ Találnál így szóló Csodafiú szarvast./ Haj, haj regő rejte! Regő, regő rejte!"

3. strófa: „Tekints körbe gazda, te házad népével./ Kínálj meg kenyérrrel, minket tiszta szívvel./ Azt is megadhatja az nagy jó Úristen! „Ne siess te uram, szent István királyom./ Nem vagyok én vad, ne kívánd halálom./ Élő lélek vagyok, vadként megjelentem./ Teremtő Isten-től követként küldtettem./ Haj, haj regő rejtem! Áldassék Teremtőnk! Főlkelő fényes nap homlokomon vagyok./ Árdeli szép hold oldalamon vagyok./ Jobb vesémen vannak az égi csillagok./ Bal vesémen vannak a hulló csillagok./ Haj, haj regő rejtem! Áldassék Teremtőnk!"

4. strófa: „Tekints reánk gazda, te házad népével./ Hozass sültet, gubát, minékünk jó szívvel./ Azt is megadhatja az nagy jó Úristen! Adjon az Úristen ennek a gazdának/ Ökröt, egy hold földön száz kereszt búzát.. / Adjon az Úristen hű gazdasszonyának/ Tyúk alól száz csibét, hat hizót, jó nagyot.. / Azt is megadhatja az nagy jó Úristen! Éneklünk szép legényt, meléje ékes leányt./ Ennek furkósbotot, annak pihe dunyhát.. / Hogy csöndörödjének, hogy pöndörödjének./ Hogy újesztendőben, egymásé legyenek.. / Azt is megadhatja az nagy jó Úristen!"

A jellemző szerkezeti egységek mind felismerhetők benne. A regösénekekben megszokott refrén mellett egy másik ismétlődő szerkezet is megjelenik a strófák elején, apró különbségekkel. A csodafiúszarvas bemutatkozása szinte teljesen megegyezik a korábban elemzett ösével.

Egy másik regösénekből vett részlet: „Itten vagyok egy leány./ Kinek neve (Rozi)/ Amott vagyok egy szép legény./ Kinek neve (Gyuri)./ Haj regő rajta.” Miután így összeregöltek két fiataalt a regösök, utána ezt a faluban nagyon

komolyan is vették.

Vannak (vagy voltak a közelmúltban) olyan esetek is, amikor a regösök csak a termékenységvárakozó részből álló rövidített, hiányos változatokat mondtak el, melyekből hiányzik a párok összeregölése és a csodaszarvas alakja körüli eseménysorozat is: „Adjon az Úristen ennek a gazdának/ Két kis ólat, száz darab malacot./ Az egyikből kifussanak, a másikba befussanak./ Haj, haj regő rejtem, azt is megadhatja/ az a nagy Úristen./ Adjon az Úristen ennek a gazdának/ Száz hold földet, egy darab ekét./ A mellé meg szerencsét./ Haj, regő rejtem, azt is megadhatja az a nagy Úristen./ Padon ül a gazda, posztónadrág rajta./ Ezer forint a zsebébe, Fele a gazdáé, fele szegény regölőké./ Haj, regő rejtem, azt is megadhatja az a nagy Úristen.”

A szövegben kevés ige van, helyette sok felsorolást tartalmaz, hogy mi mindent kívánnak a házakat járó regösök a gazdáknak. Mára a hagyomány már nem olyan elterjedt, néhány dunántúli községben él, esetleg hagyományörző csoportok próbálják fenntartani.

Az év végét még 100 éve is csöndesebben ünnepelték, mint ma szoktuk. Szokások és hiedelmek szempontjából sokkal inkább az új év első napja volt jelentős, mert úgy tartották, hogy az aznapi tevékenységek, látogatók, történések meghatározzák az egész év kimenetelét. Bizonyos eseteket balszerencseként fogtak fel, sok cselekedetet tiltottak, helyette viszont voltak olyan tevékenységek, amelyekkel jó szerencsét, sok pénzt, kitűnő egészséget biztosíthatnak maguknak és családjuknak az esztendőre. Ehhez hasonló babonák és hiedelmecselekmények mind a mai napig kötődnek január 1-jéhez: ezért eszünk ilyenkor ebédre lencselevest, és nem visszük le aznap a szemet.

A karácsonyi időszakot vízkereszt, Jézus megkeresztelésének emléknapja zárja. Ekkor tartották a háromkirályjárást és a házszenelést, de egyben az ünnepi pihenőnapok, vendégeskedések végét is ez jelentette. Napjainkban arról nevezetes csupán, hogy minden évben ezen a napon szedjük le pompás karácsonyfánkat.

Farsangi hagyományaink

A farsangi ünnepekről sokáig megegyezett az egyházi és világi hatóságok véleménye:

Farsangi vénlány-csúfolás

a farsang a „rossz, tiltandó szokások” közé tartozott, mert rendbontással, hangos lármázással, sok zavargással járt. Ennek ellenére a szokásokat a mai napig szinte változatlan kedvvel űzzük. A farsangi ünnepek legfeltűnőbb mozzanata hazánkban éppúgy, mint más szomszédos népeknél, a jelmezes-álarcos beöltözős multság, ez hosszú ideje őrzi mókás elemeit, tulajdonságait.

A Menaságon a farsangi és lakodalmi játékok közül különösen a farsangvégi három nap multságai élnek napjainkban is. Szívesen elevenítik föl a régen általánosan ismert és kedvelt csoportos játékokat. A közelmúltban még a farsangfarkát is ünnepelték: *maszkurkat* készítettek, táncmultságokat rendeztek, hamvazószerda reggelén pedig a legények szekeket vontattak végig a falvakon, amelyeken zenészek ültek. Útjuk végeztével a falu végében szénát égettek, úgy vélték, ezzel eltemetik a farsangot. Ezután kezdődött a böjt időszaka.

A vénlány-csúfolás ősi hagyományát azonban nem sokat emlegetik, a szokás emléke már teljes feledésbe merült. Csak egyetlen ének maradt fenn, amelyből a szokás létezésére következtethetünk. Emiatt változását nem vizsgálhatjuk, mégis érdekesnek találtam. Ebben a szövegben megjelenik a farsang, az idő múlása miatti aggodalom, de egyéni fájdalmat kifejező, szinte önparódiává fokozódó lírai panasz formájában: „Eccer egy vín léján egy kis szobacskába/ így kesereg vala ő magánosságba./ Ingem a legények szerethettek volna./ Pálinkát es attam volna./ Magamval hálattam volna./ Aluttyát es mekhalgatnám./ Mind egy álat, hejette ugy dogoznám./ O, mi tevos légyek, mostmar mi csinajak?/ Elszaggattam immán kilenvenkilenc szédetteszöttes rokoját./ Mégse találtam a szapullóba jegy gagyát./ O, mi tévös legyek, mosmár mi csinajak?/ Hajam es mekszurkut, hátam es meggőrbút./ Bajusszom es kinölt, fogajim kihultak./ Rózsám es elhervad./ Senkinek senkél már a kérbe a rozsa/ Jere, vígy el immán,

ó, keserű halál! Tük es, jó léjányok, ne válogassatok! Mert ha válogattok, tük es mind így jártok! Én es válogattam, eleget megjártam! Világ csúfja lettem, nem kéllek senkinek! O, jere, vigy el immán, ó, keserű halál! Tük es, jo asszonyok, adakozgassatok! Amit urato' kér, mindént megaggyatok! Én es adakoznám, nem kéllek senkinek! Világ csúfja lettem, el kél mennyek innét."

A menasági ének az esetet az 'ecceri vénlány' kesergésévé általánosítja. Epikus úgy és annyira, ahogy az a búcsúénekekre jellemző, mégis más, mert itt a hoppon maradt vénlány ironikus kitérőjárásáról van szó. Férj utáni vágyódása és önkritikus monológja intelemmel és példázattal zárul. Mintha azt mondaná: pártában lévő eladó asszonyok, példából okuljatok, férjes asszonyok, uratoknak adjatok meg mindent! Saját keserű sorsára szeretné felhívni a figyelmet, és felszólítani a többi nőt, hogy tanuljanak rossz tapasztalataiból, ne kövessék el ugyanazon hibákat, mint ő.

Az ének 2. sora a magányos kesergés állapotába helyezi az asszonyt. Ez egy 'eső után köpönyög' típusú bánkódás, önsajnálát, ugyanis már nem tud mit tenni. A kiüttalan, reménytelen helyzet miatti tanácsstalanság, tehetetlenség mind-mind azt a tragikomikumot hangsúlyozza, hogy a pártában maradt vénlány maga volt bajának okozója. A halált gondolja végső menedéknek. A motívum egyébként gyakran szerepel a népi dramatikus farsangi játékokban, Erdélyben és Szatmár területén is jellemző elem.

A nyelvi archaizmusok, a didaktikus példázatra emlékeztető történet és az önsírató tragikomikus önleplezésbe fordítása alighanem egy régi költői alkotás folklorizálódott maradványa: színpadra állított dráma, annak egy jellemző epizódja vagy betéteje lehetett.

Húsvét

A húsvét Jézus Krisztus feltámadásának ünnepe, vallásos eredetű ünnep. Eseményeit az evangéliumokban örökítették meg. A húsvét vasárnap az év egyik legfényesebb ünnepe volt. A magyar nyelvterületen a 20. század első felében még szinte mindenhol élt az ünnep egyik legszebb és legjelentősebb szakrális néphagyománya, a Jézus-keresés. A szertartás során a falu keresztény hívői vasárnap hajnalban felkeresik a falu és a környék szakrális emlékeit, a különböző helyszíneken énekelnek, imádkoznak Jézus kínszenvedéséről, kereszt-haláláról, végül feltámadásáról. A népi Jézus-keresés középkori, gregorián dallamon énekelt liturgikus drámák népiesedett formája. A Jézus-keresés a rábaközi Kunsziget és a palóc Dejtár községekben ma is élő hagyomány.

Pünkösdkirályné-járás

A pünkösdkirályné-járás a lányok termékenység- és bőségvarázslásával összekötött

pünkösdszokás a Dunántúlon. Négy lány házról házra vezeti a legkisebbet, ő a pünkösdi királyné, akinek feje fölött baldachinként kendőt is kifeszítenek. Éneklés közben nem mozdulnak, majd körbejárják a királynét, végül pedig termékenységvarázsló szövegek éneklése közben a magasba emelik. A varázslás énekelt részei:

A pünkösdszokás jeles napján

A Szentlélek eljövételének egy régi, középkori eredetű, magyar nyelvű meghirdetése, amely az évszázadok során a népi pünkösdszokás vagy a pünkösdkirályné-járás hagyományában vált szokásdallammá. Szövegét az evangélikus *Eperjesi Graduál* (1635), a *Cantus Catholici* (Lőcse, 1651) és a református *Debreceni Énekeskönyv* (1774) is tartalmazza. Dallamának eredete késő középkori: a *Kassai töredék*, egy Jézus Krisztus mennybemenetele ünnepére szóló ének őrizte meg a 15. századból. A néphagyomány dallama ennek folklorizálódott változata. Sem tartalma, sem dallama nem változott sokat az idő múlásával, megőrizte az imént felsorolt forrásokban rögzített formáját.

Ma nagyon, ma nagyon piros pünkösdszokás napja

*Meghozta az Isten piros pünkösdszokás napját
Jácintus, jácintus/Ácintos, pácintos, tarka tulipános*

Nem anyától lettem, rózsafán termettem
Érdekes ez a pünkösdi szokásoknál énekelt rítusának is. Többször előkerül szövegében *Szent Erzsébet* neve. A pünkösdi rózsá említése nyomán kapcsolták ide, mert a fiatalon idegenbe került Erzsébet legendájában kiemelt szerepe van a rózsacsodának, mely szerint amikor a szegényeknek titokban alamizsnát vitt, s ők kérdőre vonták, kötevényben a kenyér rózsává változott. Ehhez valaha feltehetőleg egy sokkal összefüggőbb éneksorozat kötődött, régi formájára azonban csak következtethetünk, ép forrás nem őrzi. Ma több érdekes motívumot tartalmaz: utal egy titokzatos lényre, amely rózsafán termett, a pünkösdi lóversenyre, s természetesen szerepelnek benne jókívánások és adománykérő formulák is: „*Nem anyától lettem, rózsafán termettem, Piros pünkösdszokás napján hajnalban születtem./ Mi*

Pünkösdszokás tele van jeles népszokásokkal

van, mi van ma? Piros pünkösdszokás napja./ Holnap lesz, holnap lesz a második napja./ Jó legény, jó leány, jól megfogjad a lovadnak szarát./ Ne tapossa, ne tapossa a pünkösdi rózsát."

[...]

[Az írásban eredetileg itt következő alfejezete a Szent Iván napjához kötődő népszokásokkal foglalkozik, de minthogy erről júniusi lapszámunkban hosszabb tanulmányt olvashattak, nem tartottuk szükségesnek közölni – a szerk.]

Összegzés

A jeles napok régen kitüntetett alkalmak voltak a falvak életében, ahogy most is mindig nagy izgalommal és lelkesedéssel várjuk a nagyszabású eseményeket. Bár a fontos értékek és az ünnepi légkör mára részben átalakult, a megmaradt népszokások kiváló őrsei régi hagyományaink emlékeinek, örökségének. *Morus Tamás* gondolata szerint: „*A hagyomány nem a hamu őrzése, hanem a láng továbbadása.*” *Székely Endre* ezt így fogalmazta meg: „*Bármerre nézünk, azt látjuk, hogy nincs hagyomány újítás nélkül.*” Bár fontos régi szokásaink megőrzése és óvása, ahhoz, hogy tovább tudjanak élni, alkalmazkodniuk kell a nyelv és a világ változásához. Ennek megfelelően formálódott nyelvezetük, szimbólumaik és a képviselt értékek is. A gyors és pontos megértés miatt nem változhattak túl gyorsan, a kor embere számára általában észrevehetetlen folyamatról beszélünk, de a jelenből visszatekintve könnyen felismerhetők a módosulások. A változás formálódásuk és öröklődésük mozgatórugója: amely népszokások és szövegek nem tudtak alkalmazkodni, eltűntek. Hogy mi lesz mai legkedveltebb hagyományaink sorsa, nem tudhatjuk, azt viszont igen, hogy mindannyiunk feladata vigyázni rájuk, gazdagítani őket a mai emberek számára fontos értékekkel, hogy megadjuk nekik a lehetőséget a fennmaradásra. Életben kell tartani szokásainkat, és tovább kell adni őket apáról fiúra... ■

A Szerb Vajdaság és Temesi Bánság 1859-60. évi összeírásáról

Nebojszki László

■ A külső segítséggel leverte 1848-49-es forradalom és szabadságharc után I. Ferenc József császár 1849. november 18-án kiadott uralkodói pátensével létrehozta a Magyar Királyság déli részén a Szerb Vajdaság és Temesi Bánság elnevezésű közigazgatási egységet. Eszerint „Az eddigi Bács-Bodrog, Torontál, Temes és Krassó megyék (Bácska és Bánság) és Szerém megye rumai és illoki összefoglalt területéből egyelőre, míg birodalmunk ez ország részének jövőendő állása vagy pedig annak egy más koronaországgal leendő összekapcsolása felől alkotmányos úton végleges intézkedés nem fog történni, saját közigazgatási terület képeztesék, melynek igazgatása Magyarországtól függetlenül közvetlen minisztériumunk alatt állandó ország hatósága által vezettesék.” A koronatarományon 1849-50-ben három (a bács-torontáli, a szerémségi és a temesvákrassói), majd ezt követően 1860-ig öt körzet (nagybecskereki, újvidéki, zombori, lugosi és temesvári) osztozott. Utóbbi beosztás szerint a korábbi Bács-Bodrog vármegye területén a Zombor központú körzethez hat (Apatin, Baja, Kúla, Szabadka, Zenta és Zombor székhellyel), az Újvidék központúhoz öt (Illok, Ó-Becse, Palánka, Ruma és Újvidék székhellyel) járás tartozott.

Az országterület korabeli politikai-közigazgatási viszonyairól részletes képet az 1854-ben és 1855-ben Temesváron megjelent, *Handbuch der Wojwodschaft Serbien und des Temeser Banates sammt der Militärgränze* című (magyarul: *A Szerb Vajdaság és Temesi Bánság, valamint a Katonai Határörvidék kézikönyve*) szemantizmusnak tekinthető kézikönyvek adnak. A közlötekből kirajzolódik a császári ház genealógiája, a központi bécsi és a koronatarományi állam- és egyházszerkezet felépítése, megtudjuk a különböző hivatalokat betöltő személyek nevét, továbbá az egyes települések lakosainak számát és határának kiterjedését stb.

A törökök ellenében felszabadító háborút folytató I. Lipót német-római császár és magyar király katonájaként az olasz származású gróf Luigi Ferdinando Marsigli szerteágazó tevékenységének eredménye az 1726-ban Hágában megjelent *Danubius Pannonico-Mysicus, observationibus geographicis, astronomicis, hydrographicis, historicis, physicis perlustratus*, amely a magyar földdel foglalkozó régi természettudományos munkák gyöngyszeme. A Bácska szempontjából nézve térképe és leírása elsősorban a vízrajzi állapotokra összpontosít, így elmarad belőle a Duna-Tisza köze korai

viszonyainak bemutatása. Az 1700-as évek elején Halléban egyetemi tanulmányokat folytató Bél Máttyás hazatérése után királyi jóváhagyással kezdett hozzá a *Notitia Hungariae novae historico-geographica* című (magyarul: *Az új Magyarország történeti-földrajzi ismertetése*) munka elkészítéséhez. Részletes kérdőíveket küldött a vármegyékhez, számos szakembert sikerült megnyernie a feldolgozáshoz. Életében 11 vármegye leírása jelent meg, Bács-Bodrog latin nyelvű leírását magyarra fordítva csak 1982-ben adták ki. Vályi András *Magyar Országának leírása* című, 1796-1799 között megjelent háromkötetes kiadványa az első helytörténeti kézikönyv, amely a településeket betűrendben megadva közli azok jellemzőit, viszonyait stb. Igen termékeny Fényes Elek munkássága, akinek 1836-1840 között megjelent *Magyarországnak s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben* című, hatkötetes vármegye-összefoglalásai alapos és részletes információkat közölnek (ezt kiegészítik Fényes későbbi kiadványai). Az 1850-es években több szerző német nyelvű könyvében összefoglaló és lexikon tömörségű ismertetést közöl – mások mellett – Bácskáról. Főleg a tanulóifúságnak készült *Matusik Nep. János* 1857-ben megjelent *Az Ausztriai Közbizalom honisméje, különös tekintettel Magyar- és Erdélyországra* című könyve, amely egy fejezet keretében külön foglalkozik a Szerb Vajdaság és Temesi Bánsággal.

Az áttekintett kiadványok közös jellemzője, hogy inkább statisztikai szempontú megközelítéssel írják le vidékünk, a Duna-Tisza köze déli részét. Egyebek mellett számadatokat közölnek a lakosság számáról, vallás szerinti összetételéről, határának nagyságáról. Ezekon túl nem, vagy csupán érintőlegesen szerepel adat a tájon élő emberről, a közegészségügyi és időjárás viszonyokról, a vidék növény- és állatvilágáról stb. Mindezek szerepet játszhattak abban, hogy gróf Johann Coronini-Cronberg kormányzó (1851-1859) 1859. január 8-án kiadott 1707. számú utasításában elrendelte a koronataromány településeire kiterjedő néprajzi és helyrajzi leírások elkészítését, hogy sorai szerint ezek felhasználásával megjelenhessen egy, az országterületet bemutató összefoglaló kiadvány. Helyi szinten ennek elkészítése alapvetően a jegyző feladata

„Magyarország és Erdély, Szerb vajdaság, Horvátország, Szlavonia és kat. határvidék” 1859-ben készült térképének részlete: 1. Temes, 2. Lugos, 3. Nagybecskerek, 4. Zombor, 5. Újvidék körzetekkel és II. Szerb-bánati határörvidékkel

volt, amelyhez az utasítás alapján kérhette az egyes témák alaposabb ismerőinek (a lelkipásztor, az orvos, a gyógyszerész, a tanító vagy más szakember) segítségét-támogatását. A gróf leveléhez instrukciókat (útmutatót) csatolt, így az egyes leírások egységes elvek szerint készülhettek (illetve ebben közölt határidőket a beküldéshez).

A településeknek kiküldött útmutató négy fejezetben foglalja össze a gyűjtendő adatokat. Az elsőben a legfontosabb témakör a helység rövid története (és minden erre vonatkozó adat megadása), elnevezésének eredete, megtelepülésének ideje, lakosainak nemzetisége és vallása. Ennek leírása alapvetően a lakosságot elmondása alapján jegyezték fel, néhány esetben jelentek meg szakirodalmi forrásokra történő utalások. Utóbbiaknál *Palma Károly Ferenc, Katona István, Gévay Antal, Jászay Pál, Kovachich György Márton, Csepapovich Gergely* munkáit említették meg. A földrajzi fekvés érdekessége, hogy Ferrótól számítva – azaz a Kanári-szigetek legnyugatibb pontjától (nem Greenwichtól, mint napjainkban) adták meg, továbbá közölték a helységet övező településeket vagy természetes határokat (folyó, patak, erdő stb.), valamint a felettes államigazgatási és egyházi hatóságokat, jellemezték a közlekedési viszonyokat. Bácska alapvetően sík vidéken terül el, ezért itt hegyek nem, legfeljebb csak kisebb kiemelkedések (dombok) találhatóak, továbbá tájképekről, kilátókról és barlangokról sem igen lehet beszélni (az útmutató ilyenekről is kért adatokat). A vizek kapcsán a Duna és mellékágai, a Kígyós és a Mosztonga vízfolyás, valamint az elöntéseknek és főleg fakadóvizeknek kitett vízállásos részek, tavak jönnek elő, amelyek nyár végére vagy száraz időszakban jórészt kiszáradtak. A történelem viharos évszázadai és a 150 éves török hódoltság után ezen a vidéken kevés rom és dokumentum maradt fenn, tehát az összeírás ezt tárgyaló része kevés konkrétumot tud említeni.

A második fejezet az egyes települések időjárási viszonyairól (napfelkelte és -nyugta, hőmérséklet, csapadék, szél, évszakok rövid leírása, légnyomás), határak talajviszonyairól, növény- és állatvilágukról ad képet. Az ennek kapcsán leírtakat – hogy az 1859. esztendő teljes négy évszakáról szóljon – 1860 elején kellett az illetékes hatóságnak elküldeni. Érdekességként említhető, hogy abban a korban még nem Celsius-, hanem Réaumur-skálával beosztott hőmérőket használtak, a csapadékot egy bécsi négyszögláb alapterületű edényben fogták fel, amelyet belső oldalán bécsi coll (hüvelyk) beosztású mércével láttak

Hajózsilip a Ferenc-csatormán

el. Az élővilág kapcsán említhető, hogy a ragadozó madarak között több alkalommal megadott keselyű (németül *Geier*, latinul *Vultur*) félreértésre ad okot, mivel ez az egerészölyv helyi, néprajzi elnevezése volt. Az útmutató külön kérte a jegyzőktől a sáskajárásokra vonatkozó adatok közlését és az irtásuk során használt eszközök-módszerek leírását.

A harmadik fejezet két fő témával foglalkozik. Az elsőben a határ teljes területe, művelési ágak szerinti megoszlása (szántók, legelők, kaszálók, nádasok, erdők, terméketlen területek), majd azok állapotának-hasznosításának bemutatása, terméseredményeinek közlése, műveléséhez felhasznált eszközöket sorolták fel. Több település határában a nagy kiterjedésű erdőségek miatt fontos szerepe volt az erdőgazdálkodásnak, favágásnak és a vadászatnak. Ezt a részt a gyümölcsstermesztés helyzetének – összességében megfelelőnek nem mondható – jellemzése zárja. A termékekkel, iparúzéssel foglalkozó második részből a faipart, az állattenyésztést, a kereskedelmet (termény-, állat- és fakereskedelmet), míg a Duna menti településeknél ezeken túl a halászati tevékenységet érdemes kiemelni. Ezekben sem bizonyultak feltétlenül megfelelőnek az állapotok, például az állattenyésztésnél gyakran nem volt megoldott a nemesítés, és inkább saját használatra, mintsem eladásra tartották a jószágot. A kereskedelem zöme a mezővárosokban összpontosult, jelentős volt a Ferenc-csatorna menti településeken, a községekre csak kisebb mértékben volt jellemző. Előzőek mellett több településnél foglalkoztak az akkor felfutóban lévő

selyemhernyó-tenyésztéssel is. A helységeken megvoltak azok az iparosok, akik a lakosság számára a ruhát, a lábbelit, a bútort, a hordót stb. készítették.

A negyedik fejezet fő témája az ember. Az illetékes lelkipásztorok az egyházi anyakönyvek alapján előre megadott táblázat kitöltésével adták meg az 1854-1858 közötti esztendőkre vonatkozóan a népesség változását, ebből mindjárt látható a mortalitás, az egyes felekezetekhez tartozók száma stb. Kiténik az is, hogy az évszázad kolerapandémiái közül az 1854-55. évi pusztított leginkább Bácskában. Nyilván a település orvosa írta le a helyi éghajlat előnyös és hátrányos tulajdonságait, az életkörülmények hatását a lakosság egészségére és az előforduló betegségeket.

Az emberek fő megélhetését a földművelés és a mezőgazdaság adta, mellette fontos szerepe volt a helyben végzett napszámnak, továbbá Közép- és Alsó-Bácska lakói a Szerémségben és Szlavóniában vállaltak különböző munkákat. A folytatásban a plébánia alapítására, a templom, a lelkészlak és az iskola építésére (továbbá fenntartására) vonatkozó adatok következtek. A plébános felügyelete alatt álló iskolai nevelés célja az volt, hogy mindenki tudjon olvasni, írni és számolni, továbbá erkölcsösen viselkedjen. Bár népjóléti intézmények általában nem voltak, a betegkről, idősekről és munkaképtelenekről mindig gondoskodtak; árvaalapot tartottak fenn (bevételeit önkéntes adományok, bírságok, nyilvános rendezvények illetékei adták); egyes helyeken a zsidók betegellátó és temetkezési egyletet tartottak fenn.

A 18. századi kolonizáció során készült telepházakból már csupán néhány volt meg, a 19. század második felére ezek kibővített, továbbfejlesztett változatai váltak uralkodóvá. Jellemzőjük, hogy a ház hosszával a telek szélén (hosszanti fekvés), homlokzatával az utca felé állt, és a telek felől a belső oldalán kialakított folyosóval kötötték össze a különböző funkciójú helyiségeket. További ismervük volt a vert fal és a vályogtéglá, a tetőn azonban a nádat elkezdte felváltani (főleg az új építkezéseknél) a cserép (néhol zsidely).

Alapvetően mezőgazdasági területről lévén szó, a lakosság saját élelmét megtermelte, amelyben megvolt az évszakos változatosság, továbbá vallási ünnepeken, böjt idején az egyházi előírásoknak megfelelően étkeztek. Családi ünnepi lakomákon, templombúcsú alkalmával minden az asztalra került, amit a vidék megtermelt: még napjainkban is visszaköszönnek a máig is szívesen fogyasztott ételek. A saját szőlőből készített bor inkább csak közepes minőségű volt, mellette pálinkát, vizet és ritkábban sört ittak. A napi étkezések száma a földműves életmód fizikai igénybevételének évszakos változásaitól függött. A tájon élők ruházata nemek (azon belül idősebbek és fiatalok), földművesek és mesteremberek szerint, hétköznapi (munka közbeni) és ünnepi ruházat alapján a leírásokból részletesen kirajzolódik. Felsorolják a felhasznált szövetféléket, díszítéseket, hajviseleteket stb. Mindezekből színes és tarka kép bontakozik ki, amelyből kitűnnek az egyes nemzetiségek megjelenésének, viseletének jellemzői, sajátosságai. A házak szobáinak berendezése a legtöbb helyen kékre vagy barnára festett, puhafa bútorkból állt, ezek a

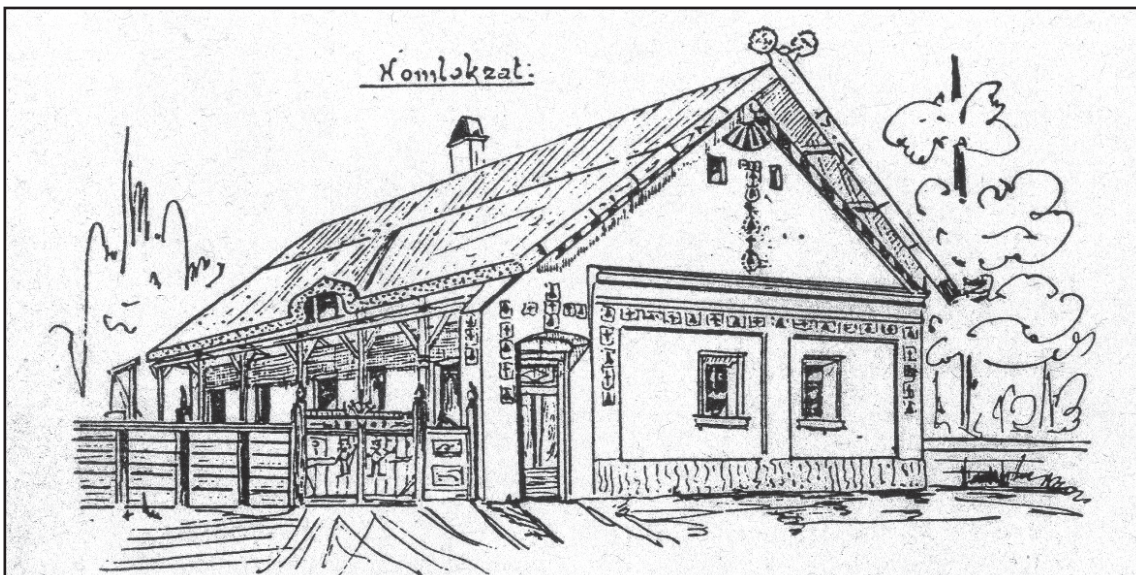
módosabbaknál már polírozottak voltak, és keményfát is használtak. A szokásos bútorok (asztal, szék, pad, ágyvázak, priccs, láda, szekrény stb.) mellett a falon fogas a ruhák, tartó (polc) a tányérok, tálak és evőeszközök számára, továbbá szenteket ábrázoló képek, tükör voltak. Egyes helyeken említettek még faliorát, a görög nem egyesült (pravoszláv) vallásúaknál a falra a család védőszentjének képét akasztották. A Temesvárra beküldött anyagban alapos leírások vannak a vallási ünnepekhez és az emberélet fordulóihoz-eseményeihez kapcsolódó szokásokról, a vegyes lakosságú településeknél gyakran nemzetiségek szerint részletezve. A bizonyos történések nyomán várható eseményekkel kapcsolatos népi jövendölések (jóslatok) közlések közül számos ma is ismert. Kár, hogy sok település a témát röviden elintézte, és nem, vagy alig adott meg próféciaikat. Előzőek érvényesek a babonás szokások és a szólásmondások tekintetében is.

A szórakozási formákat életkor szerint lehet csoportosítani. A gyermekek elsősorban labdajátékokkal, emellett gondolkodást, mozgást és ügyességet fejlesztő tevékenységekkel töltötték szabad idejüket. A fiatalok fő mulatsága a tánc, amelynek fő időszaka – a párvalasztást is szolgálva – az ős és a farsang volt. Az idősebbek vasár- és ünnepi szórakozása az utcán vagy a fogadóban ülve a gazdálkodás aktualitásainak megbeszélése, utóbbi helyen ezen túl néhány pohár bor melletti kártyajáték, közben felügyelték az ifjúságot a táncmulatság közben. A helyi szórakozások évenként ismétlődő fontos alkalmának bizonyult a templombúcsú, amelyre nemcsak a rokonok, hanem az ismerősök is eljöttek. Mivel a koronatarományban

a német nyelv volt a hivatalos, a jegyzők a nyelvjárási jellegzetességeknél főleg német példákat említettek, ami egyúttal betekintést nyújtott az adott településen a nyelv beszélt helyi jellemzőiről, szóhasználatáról stb. Az éneklést és a költészetet illetően elmondható, hogy amíg előbbi legfőképpen a templomi szertartásokhoz, addig utóbbi a lakodalmi hívogatókhoz, felszolgálás közbeni mondókákhoz kapcsolódott. A népmondákat és meséket illetően: a kevés közölt történet az okulást, mellette a gyermekek szórakoztatását és jókedvre derítését szolgálta. A jellemvonások összegyűjtése tulajdonképpen lehetőséget adott az itt élő nemzetiségek karakterének körvonalazásához, a jegyzők zöme élt is ezzel a lehetőséggel.

A koronatarományt az 1860. december 27-én kiadott császári pátenst megszüntette, ezután a Magyar Királyságban visszaállt a vármegyrendszer. Ezt követően a leírások felhasználásának tervezett célja – Coronini kormányzó az utasításában leírtak szerint feldolgozásukkal egy összefoglaló kiadványt kívánt megjelentetni az országterületről – elveszítette jelentőségét, az anyag előbb a temesvári székhelyű Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeum-Társulathoz, utóbb a Temes Megyei Állami Levéltárhoz került, és napjainkban is ott található. Ugyanakkor elmondható, hogy a beküldött és Temesváron fellelhető munkák – néhány rövidebb terjedelmű kivételével – közül jó néhány átfogó képet ad az adott településről, együtt van minden, amit a készítők arról a helyről az útmutató alapján akkor összegyűjtöttek, így az anyagok tulajdonképpen kismonográfiának tekinthetők.

Ha kiterjesztjük mindezt vidékünk egészére, akkor településleírásokkal összeáll Bácska 1859–60-ra jellemző képe. (A szövegben említett összeírás anyagainak feldolgozásából született a szerző két forráskiadványa, a Felső-, illetve a Közép-bácskai települések néprajzi helyrajzi leírása 1859–60-ból. Előbbi 2017-ben, utóbbi 2022-ben jelent meg – a szerk.) ■

Sokác ház

Honpolgár-estek: nekifutunk ötödször is!

M. J.

Amikor 2018-ban eldöntöttük, hogy a lapkiadás mellett a városi kultúra fejlesztését más módon is szolgálni kívánjuk, még nem tudtuk, lesz-e közönsége az általunk megálmodott előadás-sorozatnak. Annyit tudtunk, hogy olyan tudományos-ismeretterjesztő programot szeretnénk elindítani, amelyet Baján más nem kínál, és – többségében legalábbis – olyan, a maguk szakterületén nevet és tekintélyt szerzett előadókat igyekeztünk meghívni, akiket a bajai közönség helyben nem nagyon hallhatott még. Kezdetől fogva az volt a szándékunk, hogy eltérő tudományterületek izgalmas témáiról essék szó, ugyanakkor próbáltunk olyanokat választani, amelyek nemcsak egy szűk szakmai közönség számára lehetnek érdekesek. Tudtuk persze, hogy nem fogunk óriási tömegeket vonzani, de azért szerencsére így sem kellett a néhai neves történész *Benda Kálmán* szavaival vigasztalni magunkat: „Amelyik előadáson eggyel többen vannak a közönség soraiban, mint az előadó, már nem hiábavaló.”

A kezdeti nehézségek után, úgy gondolom, a *Bajai Honpolgár-estek* megtalálta stabil törzsközönségét, és azt is jó látni, hogy egyrészt középiskolás diákoktól nyugdíjasokig terjed az életkori spektrum, másrészt majdnem minden téma hozott új közönséget, s reméljük, hogy ennek soraiból lesznek visszatérő vendégek is. Nem volt könnyű megtalálni a publikumot: a helyi média, rendezvényszervezés sokáig hírt sem adott róla, sőt olyat is tapasztaltunk, amikor kifejezetten „ránk szerveztek”, vagy épp más rendezvények konkurenciájaként állították be a sorozatot, pedig ilyen típusú és színvonalú rendezvényt más nemigen kínál. Mára szerencsére ezzel a hozzáállással kevésbé találkozunk; aki akar, tudomást szerezhet az előadásokról, és a időnként a média is beszámol róluk. Azt ugyan még nem sikerült elérnünk, hogy a helyi politikai és kulturális vezetés (vagy ellenzéke) is tiszteletét tegye nálunk, de ki tudja, talán még ezt is megérjük egyszer, ha rendezvényeinket nem is lehet politikai haszonná váltani. Mindenképp köszönet illeti viszont a városi önkormányzatot a rendezvénysorozat (és lapunk) nagyvonalú támogatásáért, szerencsére ebben a 2019-es helyi hatalomváltás semmiféle törést nem okozott. Ugyanígy köszönet jár az előadóinkat elszállásoló *Duna Wellness Hotel*nek is.

Bebizonyosodott az, hogy az *Ady Endre Városi Könyvtár* kiváló helyszín. Az egykori zsinagóga remek hangulatot biztosít az előadások bensőségességéhez, és minden szükséges technika is rendelkezésre áll, a „túlórázó” munkatársak

segítségéről nem is beszélve. Igaz, legsikeresebb előadásainkhoz már csaknem kicsinek bizonyult a könyvtár nagy olvasóterme, de a 100 főnél nagyobb résztvevői létszám annyira még nem rendszeres, hogy helyszínváltáson kellene gondolkodnunk. Ráadásul a könyvtár az előadásokat általában rögzíti is, és így azok utólag az intézmény youtube-csatornáján elérhetők mindazoknak, akik lemaradtak róluk. Kapcsolódó honlapunkon (bajaihonpolgar.hu/honpolgarestek) pedig minden előadásunkról olvashatnak előzetes kedvcsinálót és utólagos beszámolót is. És ami szintén nem mellékes: a *Honpolgár-estek* ingyenesek!

Az eddigi négy évadunk közül az első még teljes egészében lezajlott, a második közben megérkezett a koronavírus-járvány első nagyobb hulláma, így aztán 2020 februárja után több előadást lemondani kényszerültünk. A 2020/21-es évadra még inkább rányomta a bélyegét a járvány: az első két előadást még megtarthattuk, utána viszont majdnem egy évet kellett várni, míg a széria újraindulhatott. Az előző, 2021/22-es évad szerencsére már teljes volt; igaz, eleinte a közönség csak maszkban, korlátozott létszámban lehetett jelen, de végre mindent pótolhattunk. A kórság előtti közönségszámokat persze még nem sikerült visszanyernünk, de szégyenkeznünk egyszer sem kellett, pedig – főleg 2022 tavaszán – minden korábban elmaradt esemény pótlása

miatt szinte mindegyik alkalommal párhuzamos rendezvények is „vadásztak” ugyanarra a közönségrétegre. Hogy így is sokan minket választottak, nekünk nagy büszkeség!

Már az előző szezon programja is rendkívül változatos tematikájú volt, de 2022/23-ban talán még ezt is felül tudjuk múlni. Felkért előadóink között van történész, irodalomtörténész, régész, geológus, szociálpszichológus, nyelvész/műfordító, jogtudós, biológus és néprajzkutató is, így bízunk benne, hogy sokan megtalálják a kedvükre való. (A tervezett programot lásd keretes írásunkban.) Ezúttal is vannak az előadók között olyanok, akiknek erőteljes bajai kötődése van, mások viszont városunkban is most járnak majd először. Mindannyian szakterületük kiválóságai közé tartoznak, és a kínált témák is izgalmasnak tűnnek. A pontos időpontokért, előzetesekért, plakátokért figyeljék honlapunkat, Facebook-oldalunkat, a könyvtár hírlevelét és a városi információs oldalakat, akkor biztosan nem maradnak le semmiről! Aki már járt *Honpolgár-esten*, az tudja: nálunk a színvonal garantált. Aki még nem volt ilyenén, annak jó szívvel ajánljuk: tegyen egy próbát! És nem kell aggódnia amiatt sem, hogy tudósok az előadók; amit elmondanak, nem szakbarbároknak szólnak. Így hát nem mondhatunk mást: várjuk Önöket minden hónapban az új évadban is; lesz mit nézni és hallgatni! ■

A Bajai Honpolgár-estek tervezett ütemterve és tematikája 2022/23

- Gere Zsolt** irodalomtörténész (SZTE BTK): *Új adatok Vörösmarty szerelmi lírájáról*. Tervezett időpont: 2022. szeptember
- Szakály Sándor** történész (Veritas Intézet): *Magyarország a 2. világháborúban*. Tervezett időpont: 2022. október 7.
- Karsai Krisztina** jogtudós (SZTE ÁJTK): *Embercsempészet az Európai Unióban a büntetőjogász szemével*. Tervezett időpont: 2022. november 17. vagy 18.
- Milbacher Róbert** irodalomtörténész (PTE BTK): *Petőfi apakomplexusai – A költő viszonya Vörösmartyhoz és édesapjához*. Tervezett időpont: 2022. december
- Türk Attila** régész (PPKE): *A magyar őstörténet kutatásának legújabb régészeti eredményei*. Tervezett időpont: 2023. január
- Koltói Lilla** szociálpszichológus (KRE): *Kapunyitási pánik/ Életközépi válság/ Karrier és életút kihívásai/ Kompetenciamérések adatainak másodelemzése a társadalmi háttértervezők ismeretében*. Tervezett időpont: 2023. február
- Ősi Attila** geológus (ELTE): *Őslények a mai Magyarország területén*. Tervezett időpont: 2023. március
- Albert Sándor** nyelvész, irodalomtörténész (SZTE): *Mit fordít a fordító?* Tervezett időpont: 2023. április
- Walter Fruzsina** biológus (Szegedi Biológiai Kutatóközpont): *Biochipek és mini agyak a gyógyszerfejlesztés szolgálatában*. Tervezett időpont: 2023. május
- Simon András** néprajzkutató (SZTE): *Szőlővédő szentek tisztelete a magyar borkultúrában*. Tervezett időpont: 2023. június

Bajai Fiatalok

Színháza

2022/2023 27. évad

programterve

SAJÁT RENDEZVÉNYEK		
Időpont	Rendezvény	Helyszín
2022. november 5., 6., 11., 12.	Presser Gábor - Sztevanovity Dusán - Horváth Péter: A PADLÁS - félig mese-félig musical	Bajai Városi Színházterem
2022. december 2023. május	Antoine de Saint- Exupéry: A KIS HERCEG - színjáték	Bajai Városi Színházterem
2023-01-06	6. BAJAI SZÍNHÁZI BÁL	Turisztikai Központ
2023. március- április	TISZTA SZÍVVEL - zenés-verses játék	Bajai Városi Színházterem
2023-06-01	PERON-SZTORIK - a Bajai Színistúdiós évadzáró gálaműsora	Bajai Városi Színházterem
2023. június 26-július 2.	18. BAJAI MUSICAL TÁBOR - 1. turnus	Próbaterem
2023. július 10-16.	18. BAJAI MUSICAL TÁBOR - 2. turnus	Próbaterem

MEGHÍVOTT PRODUKCIÓK		
Időpont	Előadás	Helyszín
2022- 09-29	SÁRIK PÉTER TRIÓ X BARTÓK - jazz koncert, vendégként fellép: bajai AD LIBITUM KÓRUS	Turisztikai Központ
2022. ősz	Vajda Katalin: EGYEDÜL NEM MEGY - szcenírozott koncert Presser Gábor dalaiból, rendezte: SIMON KORNÉL	Bajai Városi Színházterem

A műsorváltoztatás jogát fenntartjuk!

RÁBL SZÍNPAD és ZENEI KÖZÖSSÉG

2022/23 őszi évad

1. FEHÉR ANNA ÖRÖKSÉGE

kortárs táncjáték, magyar népballadafűzés, családtörténet

A nagy sikernek örvendő Szávitri után a társulat második egész estés táncjátékát mutatja be. Lex Orsolya néprajzos segítségével magyar népballadából állítottunk össze egy csodálatos, ugyanakkor megrendítő családtörténetet, amelyet a kortárs tánc nyelvén, szavak nélkül mesélünk el közönségünknek. Az előadás jellegében nem köthető a magyar népi táncművészethez vagy viselethez!

2022. szeptember 8-9-10. és 15-16-17. 19 óra

Szent László ÁMK Díszterem

Jegyár: 2500 Ft

táncosok: Antal Réka, Bojás Alícia, Piukovits Panna, Simon Evelin, Sára Boglárka, Tramountanelli Larissa, Vaszari Csanád, Koronczai Krisztián, Tumó Roland, Györök Dóra, Pálmai Laura, Bakai Angelika, Aradi Anna, Dely Géza

koreográfusok: Baros Eszter és Gyimesiné Bencze Judit

jelmez: Fehér-Baros Anikó, díszlet: Csanádi György

technika: Szabadi László és Szöllösi Kristóf

rendezte: Dely Géza

2. OIDIPUSZ GYERMEKEI

kamaradráma

A júniusi első bemutatók után újra műsorra tűzzük Szálinger Balázs művének saját adaptációját, mely érzékenyen tárja elénk a történelmi hősök, Oidipusz-Antigoné-Kreon tragédiáját egy mai hétköznapi család nappalijában, hogy megmutassa nekünk az élet örök kérdéseit és igazságait.

2022. október 20-21. 19 óra

Szent László ÁMK Díszterem

Jegyár: 2000 Ft

Szereplők: Tóth Dániel, Kasza Péter, Magdali Anna, Péli Anna, Bajzák Valentin, Dudás Júlia, Dely Géza, Ördög Szimonetta, Csanádi László, Szalai Natália, Ghanim Tamás Lutfi, Molnár Kristóf, Antal Réka

technika: Szöllösi Kristóf

rendezte: Dely Géza

3. MOMO

mesejáték

Michael Ende története egy modern nagyvárosban játszódik. Egy kísérteties társaság, a szürke urak csoportosulása hatalmába keríti az embereket, és arra ösztönzi őket, hogy takarékoskodjanak az idővel. De az idő maga az élet, és az élet a szívben lakozik. Momo, ennek a történetnek borzas kis hősnője egyedül veszi fel a harcot a szürkek seregével. S kiderül: a reménytelenül betegnek tűnő világ gyógyítható. A Végtelen történet szerzőjének világsíki aratott műve.

2022. november november 23-24.

Baja Városi Színházterem

Jegyár: 1800 Ft

A szereposztás és a stáb kialakítása még folyamatban van!